

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării
Anul universitar 2013 - 2014
Semestrul I

I. Informații generale

Date de identificare a cursului:

Titlul disciplinei: Metode calitative de cercetare în științele politice

Codul: UPS2117

Numărul de credite: 5

Locul de desfășurare: Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, str Traian Mosoiu, nr. 71, sala II/4

Programarea în orar a activităților:

Nume, titlul științific: lect. dr. Petruta Teampau

Birou: Facultatea de Științe Politice și Administrative, str Traian Mosoiu, nr. 71, sala I/8

Informații de contact (adresă e-mail) : mindrut_petruta@yahoo.com

Ore de audiență: Luni 18.00 – 20.00

Condiționări și cunoștințe prerechizite:

Fără condiționări

Descrierea cursului:

Metodologia este procesul prin care sunt realizate inferențe despre lumea reală. Cursul din acest an își propune să continue prezentarea de cunoștințe privind colectarea și analiza datelor, în completarea cursurilor de Metode de cercetare în științele sociale (anul I) și Metode cantitative de cercetare în științele sociale. Accentul acestui curs va cădea asupra tehnicilor și abordărilor calitative de culegere, analiză și interpretare a datelor sociale. Cursul și seminarul de Metode calitative de cercetare în științele sociale cursul va fi axat pe realizarea unor cercetări, având deci un caracter aplicat pronunțat.

Activitatea de seminar presupune din partea fiecărui student participarea la exercițiile și discuțiile care au ca scop aprofundarea temelor predate în cadrul cursurilor, prezentarea critică a unui studiu din bibliografia recomandată și participarea la activitățile proiectului de grup.

- **Prezentarea critică.** Pentru acordarea punctajului maxim rezervat (15% din nota finală) este necesară prezentarea în cadrul seminarului a unuia dintre studiile care ilustrează metodele calitative prezentate la curs și o lucrare care să rezume această prezentare. Lucrarea va avea maximum 5 pagini redactate la două rânduri și va cuprinde: 1. rezumatul articolului (problema tratată de autor, cadrul teoretic, ipoteza de cercetare, descrierea metodei utilizate de autor, concluziile acestuia) și 2. observații critice (identificarea aspectelor cercetării care ar putea beneficia de abordări alternative, identificarea unor potențiale direcții de dezvoltare ulterioară a studiului, menționarea punctelor tari ale studiului ca și a aspectelor pe care la considerați mai puțin reușite).

- **Proiectul de cercetare** va utiliza una din metodele calitative discutate în cadrul cursului. Lucrarea va avea maximum 20 de pagini redactate la două rânduri. Puteți alege să folosiți oricare din metodele calitative de culegere a datelor dar pentru fiecare din acestea trebuie să respectați următoarele condiții minime: dacă alegeți metoda focus grupului veți realiza cel puțin 2 focus grupuri, pentru cazul interviurilor aprofundate sunt necesare cel puțin patru, studiul de caz trebuie să testeze o ipoteză de cercetare astfel că descrierile cazurilor chiar dacă sunt calitative trebuie să ofere date în legătură cu cel puțin două variabile (independentă și dependentă), pentru analiza documentelor baza de date trebuie să cuprindă cel puțin 60 de unități de analiză (articole, numere de ziar, emisiuni, etc.). Structura lucrării va include componentele principale ale unui proiect de cercetare:
 - descrierea problemei
 - cadrul conceptual care fundamentează ipoteza de cercetare în legătură cu problema investigată (cu trimiterile bibliografice pentru autorii citați; toate studiile citate în lucrare se vor regăsi în lista bibliografică)
 - descrierea metodei calitative utilizate
 - interpretarea rezultatelor și concluziile
 - lista bibliografică

Organizarea temelor în cadrul cursului:

1. Exemple de cercetări în științele politice. Etapele unui proces de cercetare.
2. Cantitativ și calitativ în științele sociale
3. Interviul de grup
4. Analiza de discurs
5. Analiza documentelor
6. Observația
7. Analiza imaginilor
8. Codarea datelor calitative
9. Sumarizarea datelor calitative
10. Validitate și fidelitate a instrumentelor de cercetare

Formatul și tipul activităților implicate de curs:

Pentru cele mai multe dintre aplicații va fi folosit calculatorul: studenții vor învăța să folosească programe specializate pentru analiza datelor sociale – QSR 6

Cursul va presupune comunicarea între profesori și studenți cu ajutorul calculatorului: e-mail, intra-net și internet. Studenții vor avea acces la materiale scrise care vor fi salvate pe server sau vor fi trimise fiecărui student prin e-mail. De asemenea, lucrările scrise de către studenți vor fi predate profesorilor prin e-mail la următoarele adrese: marian@msu.edu

Fiecare mesaj va avea specificat ca subiect (Subject): **MTCS1**

Materiale bibliografice obligatorii:

1. Babbie, Earl. Learning from the field: A guide from experience. London: Sage Publication. 1984.
2. Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S.. (eds.) Handbook of qualitative research, London: Sage,1994
3. Ilut, P. Abordarea calitativa a socioumanului. Polirom. 1998
4. Johnson J., Joslyn R., Political science research methods, 1991
5. Rotariu T., Petru Ilut, Ancheta sociologica, Polirom, 1997
6. White L., Political Analysis. Technique and Practice, 1994
7. Silverman, D., Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction: 2nd edition, London: Sage, 2001
8. Peters G., Comparative politics. Theory and Method, Palgrave, 1998. Colectia Sage. Qualitative Research Methods Series.
9. King, G., Verba, S., Keohane, R., Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research, Princeton University Press, 1994
10. Patton, Michael Quinn, (1980). Qualitative Evaluation Methods, Sage Publications, Beverly Hills, London.

Materiale și instrumente necesare pentru curs

Pentru cele mai multe dintre aplicatii va fi folosit calculatorul: studentii vor invata sa foloseasca programe specializate pentru analiza datelor sociale – SPSS, STATA

Calendar al cursului

II. Planificarea /Calendarul întâlnirilor și a verificărilor/examinărilor intermediare:

(1) Tema 1

Curs: Etapele unui proces de cercetare. Ipoteze de cercetare.

Bibliografie:

Mărginean, Ioan, (2000). Proiectarea cercetării sociologice, Iași: Polirom, pp. 101-140.

(2) Tema 2

Curs: Natura cercetării calitative. Natura datelor calitative

Formularea ipotezei de cercetare, Proiectul de grup - stabilirea temei de cercetare pentru fiecare grupa de studenti

Bibliografie:

Jansick, Valerie J. (1994). The dance of qualitative research design, în Denzin Norman K. and Yvonna S. Lincoln. (eds.) Handbook of qualitative research, London: Sage.

Laughlin, Martha J. (1995). The Narcissistic Researcher: A Personal View, în The Qualitative Report, Volume 2, No.2, October.

(3) Tema 3

Curs: Natura paradigmelor științifice

Bibliografie:

King, F.R., (2005). Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale, Poliron, Iași.

Denzin Norman K. and Yvonna S. Lincoln. (eds.) (1994). Handbook of qualitative research, London: Sage.

(4) Tema 4

Curs: Analiza de text

Bibliografie:

Silverman, D., (2001) Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction: 2nd edition, London: Sage.

(5) Tema 5

Curs: Interviuurile

Bibliografie:

Silverman, D., (2001) Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction: 2nd edition, London: Sage.

Patton, Michael Quinn, (1980). Qualitative Evaluation Methods, Sage Publications, Beverly Hills, London.

(6) Tema 6

Curs: Discursurile

Bibliografie:

Silverman, D., (2001) Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction: 2nd edition, London: Sage.

Crawford, Neta, C., (2004). Understanding Discourse: A Method of Ethical Argument Analysis, în Qualitative Report (Spring), Vol.2, No.1, pp.22-25.

(7) Tema 7

Curs: Imaginile

Bibliografie:

Silverman, D., (2001) Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction: 2nd edition, London: Sage.

(8) Tema 8

Curs: Observația

Bibliografie:

Silverman, D., (2001) Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction: 2nd edition, London: Sage.

Patton, Michael Quinn, (1980). Qualitative Evaluation Methods, Sage Publications, Beverly Hills, London.

(9) Tema 9

Curs: Codarea datelor calitative

Bibliografie:

Silverman, D., (2001) *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*: 2nd edition, London: Sage.

Ronald J. Chenail, "Presenting Qualitative Data" în *The Qualitative Report* [Volume 2, Number 3] December, 1995 (online)

(10) Tema 10

Curs: Sumarizarea datelor calitative

Bibliografie:

Ronald J. Chenail, "Presenting Qualitative Data" în *The Qualitative Report* [Volume 2, Number 3] December, 1995 (online)

(11) Tema 11

Curs: Validitate și fidelitate a instrumentelor de cercetare

Bibliografie:

Silverman, D., (2001) *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*: 2nd edition, London: Sage.

Politica de evaluare și notare:

Examen final: 100%.

Elemente de deontologie academică

Notiunea de *plagiat* se definește în conformitate cu normele Catedrei de Științe Politice a Universității « Babeș-Bolyai »:

(http://www.polito.ubbcluj.ro/polito/documente/reguli_plagiat.pdf)

Plagiatul și tentativa de fraudă la examen se sancționează cu nota 1 la acest curs și expunerea cazului în ședința Catedrei pentru luarea măsurilor administrative corespunzătoare.

Frauda la examenul final se pedepsește cu eliminarea de la examen.

Studentii cu dizabilități

Studentii cu dizabilități sunt rugați să contacteze profesorul de curs la adresa de email: mindrut_petruta@yahoo.com

II. Suportul de curs propriu-zis

Modul 1

Obiectiv: Prezentarea metodelor de cercetare calitative în științele sociale. Diferențierea calitativ – cantitativ în cercetarea socială.

Ghid de studiu:

- Înțelegerea diferenței dintre cantitativ și calitativ în științele sociale
- Exemple de cercetări în științele politice. Etapele unui proces de cercetare.
- Prezentarea unor exemple de abordări cantitative și calitative
- Înțelegerea situațiilor în care este utilizată una dintre cele două abordări prezentate
- Stabilirea importanței complementarității metodelor cantitative și calitative de cercetare socială.

Unitatea 1

Obiectiv: Detalierea obiectivelor propuse în acest modul. Prezentarea metodelor de cercetare calitative în științele sociale. Diferențierea calitativ – cantitativ în cercetarea socială.

Noțiuni cheie: cantitativ și calitativ, numărare, observarea realității, validitate și fidelitate a metodei utilizate.

Cantitativ și calitativ în științele sociale

Pentru a înțelege mai bine ce sunt și în ce situații sunt folosite metode cantitative și / sau calitative de cercetare a realității sociale vom face apel la un exemplu în care ne vom referi la suporterii sportivi (exemplu sugerat de Ian Jones în “Mixing Qualitative and Quantitative Methods in Sports Fan Research”, The Qualitative Report, Volume 3, Number 4, December, 1997).

A fi suporter al unei echipe sportive (indiferent de sportul practicat) implică atât componente cognitive și afective, cât și componente comportamentale, ceea ce, din perspectiva metodologiei de

cercetare permite utilizarea atât a unor tehnici cantitative de culegere și analiză a datelor, cât și a unor tehnici calitative de investigare a fenomenului.

Abordările cantitative sunt caracterizate de asumția potrivit căreia comportamentul uman poate fi explicat prin ceea ce numim în limbajul curent “fapte sociale”, fapte care pot fi analizate prin tehnici care utilizează “logica deductivă a științelor naturale” (Horna, 1994, p. 121). Cercetătorii care preferă această abordare a problematicii suporterilor sportivi (Branscombe & Wann, 1991, 1992; Hirt, Zillman, Erickson, & Kennedy, 1992; Iso-Ahola, 1980; Lee, 1980; Madrigal, 1995; Miller, 1976; Schurr, Wittig, Ruble, & Ellen, 1987; SNCCFR, 1996; 1997; Wakefield & Sloan, 1995; Wann & Branscombe, 1993) încearcă să pună în evidență “caracteristici distinctive, proprietăți elementare și limite empirice” ale problematicii avute în vedere (Horna, 1994, p. 121), încercând să măsoare “cât de mult” și “cât de des” se manifestă un anumit “fapt social” (Nau, 1995). Rezultă așadar că aceste metode sunt adecvate atunci când se pune problema de a examina componente comportamentale ale suporterilor, așa cum este cazul frecvenței cu care suporterii participă la evenimente sportive, comportamentul lor exterior și atitudinile lor către itemi predefiniți.

Aceste metode au avantajul de a permite o anumită flexibilitate în modelarea datelor, și ne referim aici în primul rând la compararea datelor analizate și la replicarea rezultatelor obținute. Determinarea validității¹ – măsura în care o metodă măsoară ceea ce se urmărește a fi măsurat - și fidelității – măsura în care o metodă este constantă în a produce rezultate - metodelor de culegere a datelor poate fi stabilită mai obiectiv, dată fiind procedura clară de culegere a datelor și de structurare a rezultatelor, proceduri care pot fi reproduse și de alți cercetători

Dezavantajul acestor metode este acela că nu reușesc să furnizeze în toate situațiile explicații pertinente dincolo de nivelul descriptiv. Mai mult, “oamenii pot fi reduși la un set de variabile care sunt oarecum echivalente dincolo de persoane și de situații” (Reason & Rowan, 1981, p. xiv), iar datele măsurate sunt asemeni unei “fotografii” a realității, adică variabilele avute în vedere sunt măsurate la un anumit moment în timp, dar, în cazul particular la care ne referim, comportamentul suporterilor poate fi afectat temporar de situații precum performanțele echipei, performanțele echipelor adverse, calitatea antrenamentului, etc, situații care nu pot fi “prinse” într-o singură “fotografie”.

Cercetările calitative, pe de altă parte, sunt cel mai adesea asociate cu interpretarea realității observate din perspectiva celui care furnizează informațiile cu privire la acea realitate, mai degrabă decât cu măsurarea unor comportamente observate. Cei care preferă abordărilor calitative în studierea

¹ O mai largă cu privire la validitatea și fidelitatea metodelor de cercetare în științele sociale este prezentată de Traian Rotariu și Petru Iluț în “Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică”, Editura Polirom, Iași, 1997, pp 97 – 102.

problematicii suporterilor sportivi (Armstrong, 1998; Dunning, Murphy, Williams, 1987; King, 1997; Marsh, Rosser, & Harre, 1978) plasează accentul mai ales asupra cât de “profunde” sunt cunoștințele cu privire la un anumit fenomen sportiv și mai puțin asupra cât de “larg” răspândit este acel fenomen. Dacă suntem de acord că a fi suporter al unei echipe sportive implică atât dimensiuni psihologice, cât și dimensiuni sociale, atunci accentul în cazul unei analize a acestui fenomen trebuie să fie pus pe înțelegerea pe care o au subiecții înșiși asupra situației lor particulare. Cu alte cuvinte, abordările calitative permit introducerea în analiză a unor concepte care sunt considerate relevante de către subiecții analizați înșiși mai degrabă decât să constrângă subiecții să adere la categorii predeterminate de către cercetător.

În cazul abordărilor calitative nu se obține o “fotografie” a unei realități, ci sunt urmărite schimbări longitudinale ale fenomenului studiat; cercetarea se desfășoară pe o perioadă lungă de timp astfel încât să permită punerea în evidență a cauzalității și a motivațiilor unor comportamente și atitudini.

Si în cazul abordărilor calitative trebuie recunoscute, însă, anumite limitări, limitări care se referă în primul rând la validitatea rezultatelor obținute, în sensul în care este dificil de determinat “adevărul” rezultatelor la care se ajunge; obiectivitatea abordărilor cantitative - obiectivitate datorată în special instrumentarului de lucru care este clar și explicit prezentat și rezultatelor care pot fi replicate - este în aparență “sinonimă cu o cercetare bună” și lipsa inevitabilă a unei astfel de obiectivități în cazul abordărilor calitative este sinonimă cu o cercetare “neștiințifică” (Maykut & Morehouse, 1994; Nau, 1995). În plus, numărul relativ mic al subiecților analizați este cel mai adesea nereprezentativ pentru o populație.

Ce alegem?

Alegerea unei anumite tehnici de cercetare trebuie să fie adecvată subiectului investigat și scopurilor urmărite (Patton, 1987). Astfel, natura problematicii suporterilor sportivi are implicații asupra alegerii unei metode de cercetare. Problematicele implicate în a fi sau a nu fi suporter sportiv au fost sumarizate astfel: în timp ce un spectator va observa un spectacol sportiv și după aceea va uita cele văzute, suporterul va continua să se intereseze de zilnic de performanțele echipei favorite și va dedica interesului său părți importante din activitatea sa zilnică (Pooley, 1978, p. 14); în aceste condiții este rezonabil a presupune că a fi suporter implică mai mult decât a observa un eveniment sportiv, a fi suporter înseamnă emoții și valori (Madrigal, 1995, pp. 209-210).

A fi sau a nu fi supporter implică caracteristici cognitive și afective și investigarea acestora din perspectiva celor implicați este mai adecvată (abordare calitativă), dar în același timp implică și aspecte comportamentale (prezența la locul de desfășurare a evenimentului sportiv, etc) care sunt sau nu sunt comune pentru mai mulți indivizi (abordare cantitativă).

Fără a încerca o ierarhizare a metodelor de cercetare, pot fi imaginate modalități de a depăși neajunsurile atât ale uneia cât și a celeilalte metode și este avută în vedere combinația tehnicilor cantitative și calitative de investigare a realității (Ian Jones, 1997). O astfel de abordare va permite o mai bună înțelegere a fenomenului studiat, în exemplul nostru, problematica suporterilor sportivi.

Deși necesită mai multe resurse, o abordare a unui fenomen folosind mai multe perspective și metode de analiză este justificată prin aceea că – așa cum am văzut anterior - fiecare metodă de analiză are propriile sale puncte forte și propriile limitări, iar combinația diferitelor metode permite punerea accentului pe aspectele relevante ale fiecăreia și permite ameliorarea punctelor slabe specifice. Datele calitative pot susține și explica rezultatele cercetărilor cantitative sau invers (Jayaratne, 1993, p. 117). Spre exemplu, metodele calitative (observația sau interviul nestructurat, etc) permit cercetătorului să configureze o imagine de ansamblu a problemei cercetate. Această abordare poate ghida faza inițială a cercetării. Ulterior metodele cantitative pot indica extinderea problemei cercetate în cadrul populației avute în vedere, confirmând sau negând orice relații aparente sau ne semnificative care pot apărea în faza inițială.

Chestionar de autoevaluare:

- ◆ Prin ce se distinge cercetarea calitativa de cercetarea cantitativa?

- ◆ "Cat de des?" si "cat de mult" sunt intrebari la care incearca sa raspunda abordarile cantitative de cercetare sociala?

- ◆ Cercetarea calitativa se distinge de cercetarea cantitativa prin:
 - abordarea lipsita de rigoare 1.A 2.F
 - ordinea clara a pasilor de cercetare care trebuie urmariti 1.A 2.F
 - probleme de etica 1.A 2.F

Referințe și bibliografie:

- Armstrong, G. (1998). *Football hooligans*. Oxford: Berg.
- Branscombe, N., & Wann, D. (1991). The positive social and self concept consequences of sports team identification. *Journal of Sport and Social Issues*, 15, 1.
- Branscombe, N., & Wann, D. (1992). Role of identification with a group, arousal, categorisation processes and self-esteem in sports spectator aggression. *Human Relations*, 45(10), 1013-1033.
- Burca, S., Brannick, T., & Meenaghan, T. (1996). Spectators as consumers: A relationship marketing approach. *Conference Proceedings Fourth European Congress on Sport Management*. Montpellier 1996.
- Creswell, J. (1994). *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.
- Duke, V. (1991). The sociology of football: A research agenda for the 1990's. *Sociological Review*, 39(3), 627-645.
- Dunning, E., Murphy, P., & Williams, J. (1988). *The roots of football hooliganism*. London: Routledge.
- Guttman, A. (1986). *Sports spectators*. New York: Columbia University Press.
- Hirt, E., Zillman, D., Erickson, G., & Kennedy, C. (1992). The costs and benefits of allegiance: Changes in fans self-ascribed competencies after team victory versus team defeat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 724-738.
- Horna, J. (1994). *The study of leisure*. Oxford: Oxford University Press.
- Iso-Ahola, S. (1980). Attributed determinants of decisions to attend football games. *Scandinavian Journal of Sport Science*, 2(2), 39-46.
- Jones, I. (1997) *Mixing Qualitative and Quantitative Methods in Sports Fan Research*, The Qualitative Report, Volume 3, Number 4, December.
- Jayarathne, T. (1993). Quantitative methodology and feminist research. In M. Hammersley (Ed.), *Social research: Philosophy, politics and practice* (pp. 109-123). London: Sage.
- King, A. (1997). The lads: Masculinity and the new consumption of football. *Sociology*, 31(2), 329-346.
- Lee, M. (1985). Self esteem and social identity in basketball fans. *Journal of Sports Behaviour*, 8(4), 210-223.
- Lee, A., & Zeiss, C. (1980). Behavioural commitment to the role of sport consumer: An exploratory analysis. *Sociology and Social Research*, 64(3), 405-419.

- Madrigal, R. (1995). Cognitive and affective determinants of fan satisfaction with sporting event attendance. *Journal of Leisure Research*, 27(3), 205-227.
- Marsh, P., Rosser, E., & Harre, R. (1978). *The rules of disorder*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Maykut, P., & Morehouse, R. (1994). *Beginning qualitative research: A philosophic and practical guide*. London: Falmer Press.
- Miller, S. (1976). Personality correlates of football fandom. *Journal of Human Behaviour*, 13(4), 7-13.
- Murrell, A., & Dietz, B. (1992). Fan support of sports teams: The effect of a common group identity. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 14, 28-39.
- Nau, D. (1995, December). Mixing Methodologies: Can Bimodal Research be a Viable Post-Positivist Tool? *The Qualitative Report* [On-line serial], 2 (3), Available: <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR2-3/nau.html>
- Patton, M. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. London: Sage Publications.
- Pooley, J. (1978). *The sport fan: A social psychology of misbehaviour*. Calgary: CAPHER Sociology of Sport Monograph Series.
- Schurr, K., Wittig, A., Ruble, V., & Ellen, A. (1987). Demographic and personality characteristics associated with persistent, occasional, and non-attendance of university male basketball games by college students. *Journal of Sport Behaviour*, 11, 3-17.
- SNCCFR. (1996). *F. A. Premier League surveys*. Leicester: Sir Norman Chester Centre for Football Research, University of Leicester.
- SNCCFR. (1997). *F. A. Premier League surveys*. Leicester: Sir Norman Chester Centre for Football Research, University of Leicester.
- Reason, P., & Rowan, J. (1981). *Human inquiry: A sourcebook of new paradigm research*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Wakefield, K., & Sloan, H. (1995). The effects of team loyalty and selected stadium factors on spectator attendance. *Journal of Sport Management*, 9, 153-172.
- Wann, D., & Branscombe, N. (1993). Sports fans: Measuring degree of identification with their team. *International Journal of Sport Psychology*, 24, 1-17.
- Wann, D., & Dolan, T. (1994). Influence of spectator's identification on evaluation of past, present and future performance of a sports team. *Perceptual and Motor Skills*, 78, 547-552.

Wann, D., & Hamlet, M. (1995). Author and subject gender in sport research. *International Journal of Sport Psychology*, 26, 225-232.

Modulul II

Obiectiv: prezentarea interviului de grup nestructurat și structura (focus grup) ca și metode de cercetare calitativă. Evidențierea situațiilor în care sunt utilizate interviurile de grup nestructurate și a situațiilor în care sunt utilizate focus grupurile. Simularea unui focus grup cu studenții participanți la curs.

Ghid de studiu:

- Evidențierea importanței interviului ca metodă de cercetare.
- Evidențierea principalelor caracteristici ale interviului de grup
- Condiții necesare realizării optime a interviului de grup
- Condiții exterioare interviului
- Condiții psihologice ale interviului
- Evidențierea rolului interviatorului

Unitatea 1: Interviul

Obiectiv: Prezentarea interviului ca metodă de cercetare socială. Înțelegerea situațiilor în care este utilizată metoda.

Cuvinte cheie: interviu de grup, greșeala atomistă, discuție liberă, grup natural, reuniunile de brainstorming

Interviurile.

Introducere

Atunci când am vorbit despre analiza textelor scrise sau despre analiza discursurilor, datele analizate cădeau oarecum „din cer”, adică nu trebuia să producem materialele cercetate, ci numai să le

identificăm, să le selectăm și să le analizăm „cu inocență”, ele fiind deja produse de alții. Dar nu întotdeauna datele ne cad „din cer” și nu întotdeauna suntem atât de inocenți atunci când ne îmbrăcăm halatul de cercetători; dimpotrivă, de multe ori suntem nevoiți să provocăm datele care avem nevoie pentru a investiga un subiect sau un fenomen. Cea mai simplă metodă de a obține date, atunci când acestea nu ne cad „din cer”, este să îi întrebăm pe alții. Și dacă avem șansă, pe lângă monologuri, din când în când ni se poate întâmpla să vorbim și cu sens unul cu altul.

Când datele care ne interesează le culegem provocând discuții cu cei care posedă informația necesară nouă, metoda utilizată este interviul. Discuțiile care au loc în cadrul unui interviu nu sunt discuții obișnuite. Aceste discuții violează convențiile conversațiilor obișnuite; spre exemplu, cel care a provocat discuția îi încurajează pe ceilalți să vorbească și încearcă să intervină cât mai puțin, iar dacă intervine, comentariile lui sunt mai degrabă de formă decât de fond (Rotariu și Iluț, 1997). Aceste violări ale regulilor unei conversații obișnuite necesită abilități și se desfășoară potrivit unor proceduri. Acest curs/capitol își propune să prezinte cititorilor modul în care sunt concepute și cum se desfășoară interviurile calitative.

Ca și metode de cercetare a „lumii reale”, interviurile sunt fundamentate pe două tipuri de cunoaștere: una pozitivistă și una constructivistă. Atunci când pornim la drum în realizarea unei cercetări fundamentată pe interviuri de pe o poziție pozitivistă informațiile relatate de cel/cei intervievați sunt tratate în funcție de corespondența lor cu elemente concrete ale „lumii reale”; acele informații care nu au corespondență în lumea factuală nu sunt luate în considerare. Informațiile care pot fi culese cu ajutorul interviurilor pornind de pe această poziție sunt: fapte, comportamentul prezent și trecut, credințe cu privire la fapte, sentimente și motive, standarde de acțiune, motive conștiente (Selltiz et al., 1964). Cercetătorul are sarcina de a produce informații și date care să nu depindă de cel interviuat, de interviewer sau de cadrul și condițiile în care are loc cercetarea. Pentru realizarea acestui obiectiv este nevoie de o standardizare a interviului – formularea prealabilă a întrebărilor și ordonarea lor într-un ghid de interviu; adresarea întrebărilor exact în modul în care apar în ghidul de interviu; absența improvizațiilor, explicațiilor și intervențiilor suplimentare celor deja cuprinse în ghidul de interviu; imposibilitatea omiterii unor întrebări; absența sugestiilor (Selltiz et al., 1964; Rotariu și Iluț, 1997; Silverman, 2001, 2004). Există protocoale de selecție a celor care sunt intervievați.

Cercetătorul constructivist pleacă la drum în realizarea interviurilor de pe o poziție diferită: relatările și discuțiile nu sunt o reprezentare a „lumii reale”, ci sunt parte a acesteia. Cercetătorul nu caută fapte și înțelesuri ale lumii reale, ci le construiește în interacțiunea cu „cei intervievați”. Intervenția celui care realizează interviul este recomandată și binevenită și are ca și scop clarificarea înțelesurilor subiectelor discutate. Pentru constructiviști are importanță atât ceea ce este relatat într-un interviu, cât și procesul prin care relatările sunt asamblate între ele (Holstein and Gubrium, 1997). Un protocol de cercetare nu este necesar sau util.

Forme ale interviului calitativ

În funcție de nivelul și tipul de pregătire, în funcție de conceptualizările utilizate și în funcție de instrumentarul pe care cercetătorul trebuie să îl utilizeze, pot fi identificate în literatura de specialitate (Converse and Schuman, 1974; Spradley, 1979; Patton, 1980; Gorden, 1980; Douglas, 1985, etc) trei tipuri de interviuri calitative: 1) conversația informală, 2) interviul ghidat și, 3) interviul standardizat cu întrebări deschise.

Tabelul de mai jos sintetizează principalele caracteristici ale celor trei tipuri de interviuri așa cum au fost acestea descrise de Michael Quinn Patton în *Qualitative Evaluation Methods* (1980: 197-206).

Tipul	de Caracteristici	Puncte tari	Puncte slabe
-------	-------------------	-------------	--------------

interviu			
Conversația informală	<p>Întrebările sunt formulate spontan în funcție de context și nu există o ordine predefinită a acestora.</p> <p>Cel care realizează interviul urmărește să asigure o flexibilitate maximă a discuției pentru a putea să urmărească informația de interes indiferent de direcția în care aceasta evoluează.</p> <p>Datele culese sunt diferite pentru fiecare persoană interviuată.</p> <p>Persoana interviuată nu este întotdeauna conștientă că este interviuată.</p>	<p>Permite celui care realizează interviul să țină cont de diferențele individuale și să răspundă la schimbările de situație.</p>	<p>Timpul necesar pentru a culege informații sistematice este îndelungat (este nevoie de mai multe interviuri cu mai multe persoane până când aceleași întrebări sunt adresate fiecărei persoane în parte)</p> <p>Organizarea și analizarea datelor culese poate fi dificilă datorită lipsei de sistematizare</p> <p>Informația culeasă este dependentă de abilitățile de conversație și negociere ale celui care realizează interviul.</p>
Interviul ghidat	<p>Există o listă de probleme predefinite (cuprinse într-un ghid) care urmează a fi explorate pe parcursul interviului.</p> <p>Același tip de date sunt culese de la fiecare persoană interviuată.</p> <p>Cel care realizează interviul are libertatea de a formula întrebările pe care le consideră necesare pe marginea problemelor care fac obiectul interviului. Stilul general al interviului este de asemenea la libera alegere a intervatorului.</p>	<p>Ghidul de interviu facilitează culegerea sistematică a datelor de interes și permite delimitarea problemelor care fac obiectul interviului.</p> <p>Ghidul de interviu facilitează și obligă la concentrarea discuției asupra problemelor de interes</p> <p>Erorile logice care pot apărea spontan în datele culese pot fi anticipate și luate în considerare</p> <p>Interviul, în limitele date,</p>	<p>Probleme importante pot scăpa atenției intervigatorului (problemele care nu sunt introduse în ghidul de interviu, cel mai probabil nu vor fi adresate în timpul desfășurării acestuia).</p> <p>Probleme care ar fi apărut în mod natural în conversație nu vor mai apărea pentru că nu sunt cuprinse în ghidul de interviu.</p> <p>Intervenția spontană a intervigatorului în formularea întrebărilor poate duce la informații</p>

		este spontan și situațional.	diferite atunci când sunt interviuate persoane diferite.
Interviul standardizat cu întrebări deschise	Formularea și ordonarea întrebărilor este prestabilită și aceeași pentru toate persoanelor interviuate. Se urmărește limitarea influențelor posibile produse de intervievator prin limitarea intervenției acestuia.	Standardizarea facilitează organizarea și analiza ulterioară a datelor Datele culese sunt relativ ușor comparabile pentru toate persoanele interviuate (persoanele interviuate răspund la aceleași întrebări). Este redusă influența nefirească a intervievatorului Permite revizuirea și corectarea în avans a instrumentarului de lucru.	Nu permite cercetarea unor probleme care nu au fost incluse în ghidul de interviu. Există puțină flexibilitate și nu este permisă ajustarea interviului la necesitățile individuale și la circumstanțele particulare în care acesta se desfășoară.

Tipuri de întrebări în interviuri

Michael Quinn Patton în *Qualitative Evaluation Methods* (1980: 207) identifică șase categorii de întrebări care sunt întâlnite în cazul interviurilor calitative; 1) întrebări cu privire la experiențe sau comportamente, 2) întrebări cu privire la valori și opinii, 3) întrebări cu privire la sentimente, 4) întrebări de cunoaștere, 5) întrebări senzoriale, 6) întrebări cu privire la trecutul propriu denumite și demografice. Fiecare dintre aceste întrebări poate fi formulată la timpul trecut, prezent sau viitor.

1) *Întrebările cu privire la experiențe și comportamente* – se referă la acțiunile trecute, prezente și viitoare ale celui interviuat. Sunt adeseori denumite și *întrebări de simulare*. Spre exemplu: „Gândiți-vă la votul care va avea loc săptămâna viitoare, ce credeți că vă va determina să mergeți sau nu la un vot?”, „Care sunt motivele pentru care dumneavoastră ați participat la referendumul constituțional care a avut loc în România în noiembrie 2003?”, „Care a fost prima dumneavoastră reacție atunci când ...?”

2) *Întrebările cu privire la valori și opinii* – urmăresc să pună în evidență modul în care cei interviuați înțeleg lumea reală. Spre exemplu: „Ce părere aveți cu privire la ...?”, „Ce considerați că trebuie făcut cu privire la ...?”, „Cum vedeți dumneavoastră ...?”

3) *Întrebări cu privire la sentimente* – urmăresc să surprindă reacțiile emoționale ale celor interviuați cu privire la propriile atitudini sau acțiuni. Spre exemplu: „Ce ați simțit atunci când vi s-a cerut să vă exprimați opinia cu privire la situația celor afectați de inundațiile din vara

anului trecut?”, „Ați fost intimidat, deconcentrat, speriat, indiferent, atunci când vi s-a cerut să ...?”

4) *Întrebări de cunoștințe* – urmăresc să pună în evidență tipul, calitatea și cantitatea de cunoștințe pe care cel interviuat le are cu privire la fenomene sau obiecte de interes. Informația cuprinsă în răspunsurile la aceste întrebări este considerată obiectivă, în sensul în care poate fi verificată cu ajutorul altor mijloace de cercetare (spre exemplu, prin observație). Exemplu: „Care sunt obiectivele politice ale candidaților care s-au înscris în cursa pentru câștigarea alegerilor prezidențiale?”

5) *Întrebări senzoriale* – urmăresc să pună în evidență ceea ce a auzit, văzut, simțit, mirosit sau gustat cel interviuat. Spre exemplu: „Atunci când ați intrat în secția de vot care a fost primul lucru care va atras atenția?”, „Ce ați auzit prima dată când ați intrat în sala de conferință?”

6) *Întrebări cu privire la trecutul propriu/demografice* – urmăresc să identifice caracteristicile demografice ale celui interviuat. Se referă la vârstă, nivelul de educație, venit, clasa socială, familie, ocupație, etc. Spre exemplu: „Câți ani aveți în anul în 1989?”, „Cum apreciați nivelul dumneavoastră de trai în prezent, comparat cu anul trecut?”, „De cât tip erați student atunci când v-ați angajat pentru prima dată?”

Formularea întrebărilor în interviuri

Modul în care sunt formulate întrebările într-un interviu, indiferent de tipul de interviu, trebuie să respecte câteva reguli simple: să fie simultan deschise, neutre, singulare și clar formulate (Patton, 1980; Fowler, 1990; Rubin and Rubin, 1995; Kvale, 1996; Seidman, 1998).

1) *Caracterul deschis al întrebărilor* – urmărește să permită celor care răspund să facă acest lucru în termeni proprii. O întrebare este deschisă atunci când: a) nu sunt formulate răspunsuri explicite dintre care trebuie ales unul sau mai multe și, b) în modul în care este formulată întrebarea nu sunt construcții sau indicii care să sugereze sau să limiteze implicit sau explicit răspunsurile posibile (Patton, 1980). Spre exemplu, următoarea întrebare: „cât de multă încredere aveți în coaliția care guvernează în România în acest moment?”, nu este o întrebare deschisă potrivit definiției de mai sus. Întrebarea nu are formulate în mod explicit variante de răspuns din care să fie ales unul sau mai multe, dar sugerează o dimensiune – *încrederea* - de-a lungul căreia cei intervieuați trebuie să își alinieze răspunsurile. Cel mai probabil, răspunsurile primite la această întrebare nu vor face referințe la alte dimensiuni decât „încrederea”. O întrebare deschisă nu poate fi formulată în acest fel. Întrebările deschise trebuie să permită celui care răspunde să aleagă să se exprime în oricare dintre dimensiunile pe care le cunoaște sau le poate identifica în raport cu problema vizată în întrebare – „coaliția care guvernează România”. Întrebări deschise pentru problema atitudinii față de „coaliția care guvernează România” pot fi formulate, spre exemplu, astfel: a) „ce părere aveți cu privire la coaliția care guvernează România în acest moment?”, sau b) „cum vedeți dumneavoastră coaliția care guvernează România în acest moment?”

2) *Caracterul neutru al întrebărilor* – se referă la faptul că întrebările trebuie formulate în așa fel încât răspunsurile posibile să nu producă la nivelul celui căruia i se adresează reacții de simpatie sau de adversitate față de conținutul răspunsului (Patton, 1980). Spre exemplu, următoarea întrebare, poate produce astfel de efecte: „Se știe că la ultimul referendum

constituțional din România, destul de mulți oameni au votat de mai multe ori și acest lucru a fost de ajutor pentru adoptarea unor prevederi necesare integrării în Uniunea Europeană. Dumneavoastră de câte ori ați votat la acest referendum?”

3) *Caracterul singular al întrebărilor* – se referă la faptul că întrebările trebuie formulate în așa fel încât o întrebare să conțină referințe doar la o singură idee sau problemă. Următoarea întrebare nu respectă această cerință: „Cât de acord sunteți cu și cât de mult sprijiniți politica guvernului în domeniul agriculturii și protecției mediului?” În această formulare sunt de fapt cuprinse patru întrebări: i) „Cât de acord sunteți cu politica guvernului în domeniul agriculturii”, ii) „Cât de mult sprijiniți politica guvernului în domeniul agriculturii”, iii) „Cât de acord sunteți cu politica guvernului în domeniul protecției mediului” și, iv) „Cât de mult sprijiniți politica guvernului în domeniul protecției mediului?”

4) *Caracterul clar al întrebărilor* – se referă la faptul că întrebările trebuie formulate în așa fel încât cel care este întrebat să înțeleagă ușor și neechivoc la ce trebuie să răspundă (Kvale, 1996). Claritatea unei întrebări este dată de: i) utilizarea unor termeni al căror înțeles este cunoscut și același pentru toți cei pentru care se formulează întrebarea și răspund la aceasta, ii) evitarea etichetelor care pot fi aplicate la mai multe fenomene, lucruri sau situații simultan, iii) caracterul singular al întrebării. Exemplu de termen asupra căruia nu toată lumea poate fi atribuit același înțeles: „cei care guvernează”. „Cei care guvernează” sunt acele forțe politice care formează la un moment dat guvernul sau și acele forțe politice care deși nu fac parte din guvern sprijină în parlament deciziile luate de guvern? Indiferent care este răspunsul, acesta trebuie să fie cunoscut și același pentru toți cei care formulează și răspund la o întrebare referitoare la „cei care guvernează”. Exemplu de etichetă care acoperă simultan mai multe fenomene, lucruri sau situații: „educație”. „Educație” poate desemna acele situații și lucruri învățate în cadrul formal al unor instituții de învățământ special destinate acestui scop, dar se poate aplica și la situații sau la lucruri învățate în alte procese și situații decât din instituțiile de învățământ. Prin urmare, atunci când utilizăm eticheta „educație” trebuie să fie clar la care fenomene, situații sau lucruri ne referim.

Valoarea datelor de interviu

Valoarea datelor obținute prin interviu trebuie considerată pornind de la cele două perspective de cunoaștere care utilizează interviurile pentru cunoașterea „lunii reale”: pozitivismul și constructivismul.

Pentru pozitiviști datele obținute prin intermediul interviurilor au rolul de a testa, confirma/infirma sau aprofunda datele obținute cu ajutorul altor metode de culegere a datelor (Jansick, 1994; Rotariu și Iluț, 1997; Silverman, 2001, 2004). Cercetătorii pozitiviști vorbesc în acest sens despre necesitatea triangulării datelor, cercetătorului, teoriei și metodelor de cercetare (Jansick, 1994). Scopul urmărit este acela de a spori validitatea datelor culese în cadrul cercetării sau de a crește coeficientul de siguranță al acesteia. Datele obținute prin interviuri au valoare numai dacă sunt respectate protocoale bine determinate de desfășurare a acestora.

Pentru constructiviști testarea și confirmarea unor date obținute printr-o metodă de cercetare sau de culegere a datelor nu are sens. La fiecare interacțiune dintre cercetător și cel interviuat „lumea reală” poate fi, și chiar este, construită în alt fel (Silverman, 2001, 2004). Pentru acești cercetători interviurile sunt metode principale de culegere a datelor și nu pot fi înlocuite de alte metode, întrucât „lumea reală” și înțelesurile acesteia au sens numai construită prin interacțiunea dintre interviuat și interviuator.

Concluzii

Considerate în forma lor cea mai simplă interviurile sunt conversații între cercetător și subiectul sau subiecții cercetați în care primul încearcă să înțeleagă „lumea reală” din perspectiva celor din urmă, înainte de a formula explicații științifice (Kvale, 1996). Chiar și în această formă simplă, interviurile se diferențiază prin câteva trăsături importante de conversațiile obișnuite. Astfel, spre deosebire de conversațiile obișnuite care sunt de cele mai multe ori schimburi reciproce de informație, interviurile ca și metodă de implică prezența unui intervievator care are rolul de a direcționa și structura discuția, fără însă a o reduce la o simplă interogare în care cel care interviează formulează întrebări, iar cel interviuat formulează răspunsuri (Patton, 1980). În funcție de tipul de interviu, rolurile celui interviuat și a celui care interviează nu sunt diferite: în unele situații perspectiva celui care interviează prevalează întrucât el este cel care stabilește forma și ordinea întrebărilor, în alte cazuri rolurile sunt mai echilibrate atunci când cel interviuat și cel care interviează încearcă să-și lămurească înțelesurile unei probleme de interes (Kvale, 1996).

Chestionar de autoevaluare:

- ◆ Interviul de grup în literatura de specialitate se numește "greseala atomista"
1.Adevarat 2.Fals
- ◆ În cazul interviului de grup rolul intervievatorului este de a dirija fondul dezbaterilor din cadrul grupului?
1.Adevarat 2.Fals
- ◆ Care sunt cele mai importante condiții "materiale" care trebuie îndeplinite în cazul interviului de grup nestructurat?

.....

Referințe:

Converse, J. M., Schuman, H., (1974). Conversations at random: Survey research as interviewers see it, New York: John Wiley;

Douglas, J. D., (1985). Creative Interviewing, Beverly Hills, CA: Sage;

Fowler, F. J., (1990). Standardized Survey Interviewing: Minimizing Interviewer-Related Error, Newbury Park, CA: Sage.

Gorden, R. L., (1980). Interviewing: Strategy, techniques and tactics, Homewood, IL: Dorsey.

Gubrium, J., Hostein, J., (1997). The New Language of Qualitative Method, New York, Oxford, University Press;

Jansick, V. J., (1994). The dance of qualitative research design, în Denzin Norman K. and Yvonna S. Lincoln. (eds.) Handbook of qualitative research, London: Sage;

Kvale, S., (1996). *Inter Views: An introduction to qualitative research interviewing*, Thousand Oaks, CA: Sage;

Patton, M. Q., (1980). *Qualitative Evaluation Methods*, Sage Publications, Beverly Hills, London;

Rotariu, T., Iluț, P., (1997). *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, Polirom, Iași;

Rubin, H. J., and Rubin, I. S., (1995). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*, Thousand Oaks, CA: Sage;

Seidman, I. E., (1998). *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*, 2nd ed.. New York: Teacher's College Press;

Sellitz, C., Jahoda, M., Deutsch, M., Cook, S., (1964). *Research Methods in Social Relations*, New York, Holt, Rinehart and Winston;

Silverman, D., (2001). *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*, Sage Publications, London, Thousand Oaks. Ediția în limba română, „Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii”, Polirom, Iași, 2004;

Spradley, J. P., (1979). *The Ethnographic Interview*, New York: Holt, Rinehart and Winston.

Unitatea III

Obiectiv: Prezentarea unor metode de intersecție cantitativ/calitativ. Prezentarea analizei de conținut a documentelor. Realizarea unei analize de conținut a documentelor (articole din presa din România).

Ghid de studiu:

- Clasificarea documentelor
- Etapele desfășurării analize de conținut
- Avantajele și dezavantajele metodei

III. Unitatea 1: Analiza documentelor

Obiective: Prezentarea analizei de conținut a documentelor. Realizarea unei analize de conținut a documentelor (articole din presa din România).

Cuvinte cheie: analiza documentelor, analiza unitate de reperaj, unitate de context, chestionar.

Introducere

Titlul acestui curs/capitol are nevoie de o justificare. Iar această justificare este fundamentată pe următoarea diferență: limbajul pe care le folosim în comunicare poate îmbrăca două mari forme, una scrisă (mută) și una vorbită (Silverman, 2001, 2004). Modul în care utilizăm cuvintele, înțelesurile și conotațiile pe care acestea le dobândesc, modul în care înșirăm cuvintele unul după altul în propoziții și fraze sunt dependente de forma scrisă sau vorbită a acestor cuvinte. Principala diferență între limbajul și cuvintele vorbite și cele scrise este dată de dependența acestora de interacțiunile dintre cel care le utilizează și cel care le analizează. Cuvintele scrise, spre deosebire de cele vorbite, pot fi separate în timp și spațiu de cel care le-a provocat sau le analizează, mai mult, pot fi separate și de autorul, producătorul sau utilizatorul lor. Acest curs/capitol se va ocupa doar cu analiza textelor scrise sau mute.

Distincția făcută în paragraful anterior este importantă pentru că, în general, atunci când lucrăm cu date culese prin interviuri materialul brut este transcris și se transformă într-un text scris. Dar „textul” obținut în acest fel nu este un text adevărat, sau, mai clar spus, nu a fost conceput pentru a fi un text.

Acest curs se va prezenta două modalități de analiză a textelor mute: analiza de conținut și analiza narativă. Pentru a realiza acest lucru am făcut apel la exemple proprii în care am lucrat cu date reale.

În acest curs termenul de text este utilizat în sens foarte larg, text fiind și un articol publicat în ziar, dar și un program electoral, o reclamă scrisă sau un slogan electoral, o pagină de internet, scrisori, comunicate, etc. Unele dintre aceste documente sunt create independent de cercetare (spre exemplu, reclamele electorale sau programele politice ale partidelor) altele pot fi generate în cadrul cercetării (spre exemplu, eseuri scrise ca răspuns la o întrebare de cercetare). De fiecare dată atunci când scopul sau mijlocul de realizare a scopului unei cercetări este analiza unor astfel de documente metodele utilizate sunt *analiza de conținut a textelor* și *analiza narativă*. Analiza de conținut a textelor constă în evaluarea, măsurarea și interpretarea formei și conținutului unuia sau mai multor documente scrise. Analiza narativă constă în identificarea și testarea structurii sau structurilor care funcționează în cadrul unui text.

Analiza de conținut

Analiza de conținut a textelor în forma sa clasică pleacă la drum cel mai frecvent de pe o poziție pozitivă. Asumția fundamentală este aceea că există o realitate independentă de cercetător și obiectivă, care este reflectată în textul unor documente, iar rolul cercetătorului este de surprinde și descrie caracteristicile acestei realități. Accentul cade asupra textului în sine și nu asupra intențiilor celui care l-a scris, sau a relației textului scris cu contextul în care a fost scris, sau cu reacțiile posibilei audiențe. Realizarea din punct de vedere practic a unei analize de conținut a unui text presupune existența unei sau unor ipoteze care urmează a fi testate cu ajutorul informației culese din text. În vederea realizării acestui lucru este nevoie de dezvoltarea unor categorii analitice și a unor operaționalizări care sunt utilizate pentru a construi schema de codare a textului ce urmează a fi analizat (Silverman, 2001, 2004; Kassarjian, 2001). Această schemă de codare este fundamentată pe asumția implicită a unei realități obiective care poate fi exprimată în mai multe feluri, rolul schemei fiind acela de a conține toate aceste modalități posibile de manifestare a realității așa cum este aceasta reflectată în text. Din punct de vedere metodologic acest lucru are o consecință practică importantă, și anume: se presupune că între diferitele cuvinte și expresii care sunt parte a aceleiași operaționalizări există o consistență a înțelesurilor posibile, lucru care face posibilă codarea și numărarea acestora. Scopul final este acela de a construi o imagine a lumii reale cuprinse în textele analizate, lume care este formată dintr-o serie de caracteristici precis măsurate care eventual pot fi adunate într-un model al acesteia. Tabelul de mai jos sintetizează principalele caracteristici ale analizei de conținut a textelor, așa cum le-am prezentată până în acest moment:

Ontologie	Există o realitate este considerată obiectivă și independentă de cercetător
Epistemologie	Există caracteristici și înțelesuri ale acestor caracteristici care sunt considerate clar definite și stabile, care sunt cuprinse în textul unor documente scrise și care pot identificate cu ajutorul unor metode științifice
Metodologie	Testarea unor ipoteze cu privire la realitate. Informația necesară testării este culeasă din texte scrise și este comparată între texte. Datele sunt culese cu ajutorul unor categorii predefinite care sunt considerate obiective (după ce au fost supuse unor teste de fidelitate și validitate) Funcționează o logică deductivă: realitatea este dedusă prin însumarea caracteristicilor ei obiective
Rolul contextului	Nu este (de obicei) legată de un context sau de reacțiile unei posibile audiențe

Avantajele documentelor ca și unități de analiză, comparat cu subiecții umani, și alte unități de analiză, cum sunt instituții sau organizații sunt (Silverman, 2001, 2004):

- informația este bogată;
- sunt disponibile și ușor relativ accesibile;
- întrebările pe care le adresăm unui document nu ridică probleme etice;

Din punct de vedere metodologic în analiza textelor documentelor scrise putem avea două abordări: 1) pe de o parte, putem să urmărim frecvența apariției unor *unități de analiză* în cadrul unui document și 2) pe de altă parte, putem să urmărim ceea ce ne „relatează” un document, adică modul în care ideile se „leagă” unele de altele în cadrul unui document. În prima situație spunem că avem o abordare cantitativă a documentelor, iar în cea de a doua situație spunem că avem o abordare calitativă a documentelor.

Analiza cantitativă a documentelor implică stabilirea unor unități de analiză a căror frecvență de apariție va fi urmărită pe parcursul materialului studiat. De asemenea poate fi urmărit contextul în care apare o unitate de analiză. Cea mai elementară unitate de analiză este cuvântul dar pot fi și șiruri de cuvinte, propoziții, fraze sau idei. Atunci când urmărim idei, analiza documentelor implică stabilirea unor formulări posibile a aceleiași idei și numărarea frecvenței de apariție a acestora. Pentru simplificarea lucrului cu textul unui document, acesta este împărțit în *unități de text*, (care pot fi, linii text, paragrafe, pagini, etc) iar căutarea și numărarea unităților de analiză este făcută relativ la aceste unități de text.

Pentru a ilustra modul în care funcționează acest tip de analiză să presupunem că dorim să analizăm modul în care este reflectat un eveniment în presă, în cazul de față lansarea în anul 2002 a canalului de televiziune TVRomania Cultural și în acest sens am luat în considerare un articol publicat în ziarul „Adevărul”, în data de 18 Aprilie a aceluiași an. Titlul articolului este „Lansarea TVRomania Cultural”. Să presupunem că în analiza noastră am utilizat ca și unitate de text rândurile respectivului articol (am reprodus mai jos articolul, dar, pentru o bună potrivire a textului în paginile acestui curs, am modificat numărul inițial de rânduri ale articolului) notate după cum urmează de la 1 la 38. Cu alte cuvinte, avem în acest caz 38 de unități de text. Să presupunem că pentru analiza noastră este relevant de câte ori apare sintagmele „TVRomania Cultural”, „TVRomania”, „canal de televiziune” și „cultură” în textul respectiv și în ce context. Datele analizate sunt redate mai jos:

++ Unități de text 1-38, 38 = 100%:

Lansarea TVRomania Cultural .Un semn de rezistență activă. Pentru toți cei	1
care se indignează în legătură cu starea de degradare a programelor de	2
televiziune, pentru toți cei exasperați de avalanșa de violență,	3
vulgaritate și prost gust de pe micile ecrane va exista curand o	4
"răzbunare". Un nou canal de televiziune - TVRomania Cultural - le va	5
arăta romanilor că există și o altă față a societății în care ei trăiesc	6
și îi va invita ca, în cunoștință de cauză, să pledeze pentru felul de	7
lume în care vor să trăiască. În plin spațiu cultural, la Galeria Hanul	8
cu Tei - excelentă alegere a organizatorilor - a avut loc ieri lansarea	9
oficială a unui vis mai vechi al intelectualității românești,	10
materializat acum de conducerea TVR, ce ispășește astfel vina de a fi	11
neglijat constant cultura în grilele sale din ultimii ani. "O provocare",	12
cum a numit-o directoarea Beatrice Comanescu, "o platformă de pe care se	13
va auzi vocea intelectualității românești", speră Cătălin Târlea,	14
producator delegat, "o enclava perfect ecologică", cum a definit-o,	15
excelent, Adrian Pintea, moderator al emisiunii Arena artelor, TVRomania	16
Cultural a fost asemuită de eseistul George Banu, invitat de onoare al	17
lansării, cu celebra Arte. "Peste tot în lume cultura e, din ce în ce mai	18
mult, o forma de rezistență, în toată lumea ea se regăsește în forme	19
minoritare, dar active, al căror impact poate fi întărit numai prin	20
intermediul televiziunii", a spus George Banu. Cunoscutul om de cultură	21
va participa la "botezul" noului post, fiind în studio înainte de	22
premiera spectacolului cu D'ale carnavalului de I.L. Caragiale în regia	23
lui Dominic Dembinski, producție ce va deschide, vineri, de la ora 18.00,	24
seria celor 12 ore de emisie zilnică a TVRomania Cultural. Emisiuni ca	25
Lumea dansului, Arena artelor (care "va încerca să redescopere arta	26
conversației inteligente", promite Adrian Pintea), documentarele	27
artistice, informațiile culturale, filmele artistice românești și	28
europene (începând din aceasta toamnă), producțiile de teatru de	29
televiziune și preluările de spectacole de la teatrele din țară,	30
magazinul Euroart (dedicat actualității europene în cultură),	31
Colecționarii (o serie dedicată marilor colecționari de artă din	32
București), Viva la musica!, Confesiunea de duminică (având ca invitați	33
artiști protagoniști ai evenimentelor culturale la zi), Studio deschis	34
(90 de minute dedicate tinerilor creatori, prima întâlnire fiind dedicată	35

unei noi generații de regizori) sunt emisiunile care speră să ajungă la sufletul publicului românesc pentru care arta a devenit, de la un timp, un lux.	36 37 38
---	----------------

+++ Text căutat „TVRomania Cultural”

IV. Unitate de text în ca care apare sintagma cautată	Rândul
--	---------------

• Lansarea TVROMANIA CULTURAL .Un semn de rezistență activă Pentru toți cei	1
• "răzbunare". Un nou canal de televiziune - TVROMANIA CULTURAL - le va	5
• seria celor 12 ore de emisie zilnica a TVROMANIA CULTURAL. Emisiuni ca	25
-

Numărul total de unități de analiză identificate pentru „TVRomania Cultural”: 3 unități de text din 38, adică 7.9% din totalul textului.

+++ Text căutat „TVRomania”

V. Unitate de text în ca care apare sintagma cautată	Rândul
---	---------------

• Lansarea TVROMANIA Cultural .Un semn de rezistență activă Pentru toți cei	1
• "răzbunare". Un nou canal de televiziune - TVROMANIA Cultural - le va	5
• excelent, Adrian Pinte, moderator al emisiunii Arena artelor, TVROMANIA	16
• seria celor 12 ore de emisie zilnică a TVROMANIA Cultural. Emisiuni ca	25
-

Numărul total de unități de analiză identificate pentru „TVRomania”: 4 unități de text din 38, adică 11% din totalul textului.

+++ Text căutat „canal de televiziune”

VI. Unitate de text în ca care apare sintagma cautată	Rândul
--	---------------

• "răzbunare". Un nou CANAL DE TELEVIZIUNE - TVRomania Cultural - le va	5
-

Numărul total de unități de analiză identificate pentru „TVRomania”: 1 unitate de text din 38, adică 2,6% din totalul textului.

+++ Text căutat „cultura”

VII. Unitate de text în ca care apare sintagma cautată	Rândul
• neglijat constant CULTURA în grilele sale din ultimii ani. "O provocare",	12
• lansării, cu celebra Arte. "Peste tot în lume CULTURA e, din ce în ce mai	18
• intermediul televiziunii", a spus George Banu. Cunoscutul om de CULTURĂ	21

Numărul total de unități de analiză identificate pentru „cultură”: 3 unitate de text din 38, adică 7,9% din totalul textului.

Analiza calitativă a documentelor urmărește surprinderea „poveștii” relatată în textul documentului respectiv. De această dată nu mai are importanță de câte ori o sintagmă apare pe parcursul unui document, ci modul în care se leagă între ele ideile celui care a compus documentul, poziția lui relativ la tema cercetată, modul în care este spusă „povestea”, relevanța dată termenilor utilizați. Pentru a ilustra acest tip de analiză să reluăm textul de mai sus și de această dată să încercăm să surprindem ceea ce ne spune și mai ales felul în care ne spune ceva acest text. Să presupunem că ceea ce urmărim este gradul de „editorializare” a textului respectiv, „omogenitatea” lui și „caracterul episodic versus cel tematic” al problemei abordate. Operaționalizările pentru cele trei concepte sunt cele de mai jos și au fost preluate și adaptate după Boc și Mondak (2001):

1. Editorializarea

0 – needitorializare (absența oricărei opinii din partea autorului articolului, prezentarea faptelor citând surse de informație diverse, opiniile favorabile și cele nefavorabile având aceeași frecvență și aceeași pondere)

1 – prezentarea obiectivă a evenimentului, prezența unor mici sugestii/comentarii din partea autorului articolului (sau a altora), fără însă a accentua aceste aspecte

2 – mixt între opinii ale autorului (sau ale altora) și fapte (pondere egală)

3 – mai multe opinii decât fapte, prezentarea pe scurt a evenimentului urmată de opinia autorului asupra acestuia, sau citarea partizană a unor opinii

2. Omogenitatea

0 – prezentarea a două sau mai multe perspective, fiecare dintre perspectivele prezentate având pondere egală

1 - prezentarea a două sau mai multe perspective, o perspectivă este mai prezentă decât cealaltă (celelalte)

2 – concentrarea asupra unei singure perspective, dar este menționată cel puțin și o altă perspectivă

3 – prezentarea unei singure perspective

3. Caracterul episodic vs caracterul tematic (este vorba despre un eveniment episodic sau este prezentat tot contextul).

0 – pur episodic – este prezentat un eveniment singur, fără a-l lega de alte evenimente asemănătoare (evenimente asemănătoare nici nu sunt menționate)

1 – episodic - accentul cade asupra unui eveniment, dar pot fi identificate mențiuni referitoare la evenimente asemănătoare

2 – tematic – se vorbește despre un context mai larg și este folosit un eveniment pentru a ilustra acel context

3 – pur temetic – se vorbește de context, fără referiri la un eveniment particular

De această dată informația transmisă de textul respectiv arată cu totul altfel. Autorul prezintă pe scurt contextul lansării canalului de televiziune TVRomania Cultural după care renunță la prezentarea unor fapte și continuă cu citarea unor opinii partizane ale celor implicați în eveniment. Mai mult, articolul începe și se termină cu prezentarea opiniei autorului:

- Pentru toți cei care se indignează în legătură cu starea de degradare a programelor de televiziune, pentru toți cei exasperați de avalanșa de violență, vulgaritate și prost gust de pe micile ecrane va exista curând o "răzbunare".
- "O provocare", cum a numit-o directoarea Beatrice Comanescu
- "o platformă de pe care se va auzi vocea intelectualității românești", speră Cătălin Târlea
- "o enclava perfect ecologică", cum a definit-o, excelent, Adrian Pinteă, moderator al emisiunii Arena artelor
- TVRomania Cultural a fost asemuită de eseistul George Banu, invitat de onoare al lansării, cu celebra Arte
- "Peste tot în lume cultura e, din ce în ce mai mult, o formă de rezistență, în toată lumea ea se regăsește în forme minoritare, dar active, al căror impact poate fi întărit numai prin intermediul televiziunii", a spus George Banu
- "va încerca să redescopere arta conversației inteligente", promite Adrian Pinteă
- emisiunile care speră să ajungă la sufletul publicului românesc pentru care arta a devenit, de la un timp, un lux

În text sunt prezentate mai multe perspective, o perspectivă este mai prezentă decât cealaltă: perspectiva autorului și a realizatorilor de emisiuni de la noul canal de televiziune. Accentul cade asupra unui singur eveniment, respectiv lansarea TVRomania Cultural, dar pot fi identificate mențiuni la evenimente asemănătoare:

- TVRomania Cultural a fost asemuită de eseistul George Banu, invitat de onoare al lansării, cu celebra Arte. "Peste tot în lume cultura e, din ce în ce mai mult, o formă de rezistență, în toată lumea ea se regăsește în forme minoritare, dar active, al căror impact poate fi întărit numai prin intermediul televiziunii", a spus George Banu.

Chestionar de autoevaluare

- ◆ Analiza documentelor este o metoda cantitativa de cercetare in stiintele sociale?
1.Adevarat 2.Fals
- ◆ In cazul analizei de document intereseaza mai mult de cate ori se spune ceva decat modul in care se spune ceva?
1.Adevarat 2.Fals
- ◆ In cazul analizei documentelor interactiunea dintre cercetator si "subiectul" investigat joaca un rol hotarator in stabilirea rezultatului final al cercetarii?
1.Adevarat 2.Fals

Referințe:

Manning K. P. and Cullum-Swan., (1994). The dance of qualitative research design, in Denzin Norman K. and Yvonna S. Lincoln. (eds.) Handbook of qualitative research, London: Sage. 463-477;

Propp, V. I., (1968). Morphology of a Folktale, 2nd rev. ed., L.A. Wagner (ed.), Austin, TX and London, University of Texas Press;

Kassarjian, H.H., (2001). Content Analysis in Consumer Research, Journal of Consumer Research, 4: 8-18;

Mondak. J., Boc. E., Characteristics of the Romanian Press, in Current Politics and Economics of Russia, Eastern and Central Europe, 16:109-23, 2001;

Silverman, D., (2001). Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction, Sage Publications, London, Thousand Oaks. Ediția în limba română, „Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii”, Polirom, Iași, 2004.

Unitatea 2: Analiza narativa

Obiective: Prezentarea analizei narrative a textelor. Realizarea unei analize narrative

Cuvinte cheie: analiza narativa, analiza unitate de reperaj, unitate de context.

Analiza narativă

Analizele narrative tratează textele ca secvențe narrative structurate (Silverman, 2001, 2004). Punctul de plecare este concepția potrivit căreia textele odată scrise au propria lor realitate care trebuie surprinsă și descrisă sau explicată. Rezultă de aici că atitudinea cercetătorului care întreprinde o analiză narativă este, ca și în cazul analizei de conținut, una pozitivistă. Există o „lume reală” a textului care urmează a fi analizat, lume independentă de cel care o analizează. Rolul cercetătorului este de a identifica elementele care compun această lume. Diferența față de analiza de conținut este aceea că de cele mai multe ori nu există o ipoteză care urmează a fi testată ci doar se urmărește identificarea unor trăsături ale textului și construirea unei scheme analitice care să integreze aceste trăsături. Analizele narrative sunt analize de tip „de sus în jos” sau/și „de jos în sus”, adică, simplu spus, analiza trebuie să asigure o consistență între cele mai mici unități de analiză – propoziții sau fraze – și să urmărească modul în care acestea se agregă în unități mai mari, și în același timp trebuie să asigure o consistență a unităților de analiză mari – capitole, episoade, etc – și să urmărească modul în care funcțiile sunt compuse în cadrul acestora.

Probabil cea mai frecvent citată analiză narativă este aceea a lui V.I. Propp (1968) care propune o analiză quasi-algebrică a basmului rusesc (Manning and Cullum-Swan, 1994). În urma analizei a 100 de basme Propp identifică o structură narativă esențială care poate fi recunoscută și care funcționează în cazul fiecărei povești în parte. Potrivit lui Propp basmul este structurat de funcțiile pe care personajele

care fac parte din intrigă le îndeplinesc. Numărul funcțiilor identificate este unul relativ redus, este vorba de 31, cum ar fi: *formarea eroului, interdicția, lipsa/exilul, forța răului, conducătorul, persoana iubită, revenirea eroului, transferul eroului, confruntarea, transformarea eroului*, etc. Existența acestor funcții permite rescrierea basmului în forme extrem de variate. Pentru a înțelege cum operează schema propusă de Propp, în tabelul care urmează voi prezenta o variantă mult prescurtată a schemei analitice a acestuia și adaptată cu elementele aduse în discuție de Silverman (2001, 2004):

Elementul	Funcția	Elementul operației de înlocuire
zmeul	forța răului	vrăjitoarea
regele	conducătorul	căpetenia
fiica	persoana iubită	soția
răpirea	lipsa	dispariția

-- adaptare după Silverman, 2004, pg.143.

Urmând această schemă formularea „zmeul răpește fata împăratului” poate fi înlocuită cu „vrăjitoarea face să dispară soția conducătorului”.

Acest tip de analiză este importantă pentru că arată foarte clar faptul că esența și înțelesurile posibile ale unui text nu rezidă în mod neapărat într-un termen sau în numărarea unor termeni, ci mult mai important este modul în care termenii se leagă între ei și se substituie unul pe altul.

În cele ce urmează voi încerca să realizez un lucru similar cu ceea ce a realizat Propp în cazul basmelor rusești, cu diferența că în locul basmelor voi analiza poveștile personale referitoare la trecutul familial a doar două personaje publice din România de după 1990: Petre Roman și Vladimir Tismăneanu. Cele două relatări se referă la perioada de început a afirmării mișcării comuniste din România și la instaurarea puterii comuniste în anii '40 și '50 ai secolului XX. Povestea lui Vladimir Tismăneanu nu este un text mut, în sensul că nu a fost concepută pentru a fi un text; povestea lui Tismăneanu este un interviu care a ajuns să fie un „text” ca urmare a transcrierii. Această analiză are doar valoare de exercițiu. În acest sens voi reproduce câteva fragmente din cele două povestiri așa cum au fost acestea prezentate de chiar autorii lor (nu am reprodus acele pasaje unde povestirile celor doi intră în prea multe amănunte sau fac referiri la alte subiecte). În aceste fragmente, în analiza mea încerc să identific o parte a funcțiile amintite de Propp în cazul basmelor rusești. În tabelul de mai jos pe coloana de mijloc am înșirat aceste funcții, pe coloanele din stânga și dreapta fiind redată povestirile celor doi. Acele elemente din povestiri care ilustrează în mod explicit funcțiile amintite sunt subliniate. Nu știu care dintre cele două povestiri a fost spusă sau scrisă prima, în tabel au fost așezate în ordinea cronologică a apariției lor. Ca urmare a acestei ordini, în cele ce urmează „elementele” apar în povestea lui Petre Roman, iar „elementul operației de înlocuire” în povestea lui Vladimir Tismăneanu. Să vedem ce iese:

Elementul	Funcția	Elementul operației de înlocuire
Petre Roman:		Vladimir Tismăneanu (în dialog cu Adriana Babeți):

<p>„În iulie 1936, Franco declanșează <u>războiul civil împotriva Republicii spaniole</u>. Tata nu avea atunci decât douăzeci și trei de ani. Dându-se drept un oarecare Santiago Arogo care se întoarce la Sevilla la familia lui, traversează frontiera cu trenul, în octombrie al aceluiași an, și devine comandant al unității române de artilerie atașată celei de-a unsprezecea brigăzi internaționale „Venceremos” (Vom învinge), alături de bateria franco-belgiană.</p> <p>.....</p> <p>Deși grav rănit într-un plămân în timpul asediului de la Quinto, de un glonte care a trecut doar la câțiva milimetri de inimă, tata a fost unul dintre ultimii interbrigadiști care au plecat din Spania, în 1939. Nu se îndura să creadă că războiul fusese pierdut. Chiar și spre sfârșitul vieții continua să fie convins că soarta lumii ar fi fost alta și că al doilea război mondial ar fi putut fi evitat dacă democrația occidentală și Stalin nu s-ar fi dezinteresat la un moment dat de soarta luptătorilor republicani. a pentru toti supraviețuitorii din Brigăzile internaționale, Spania a rămas pentru tatal meu o durere adâncă și de nevindecat.</p>	<p><u>formarea/</u> <u>testarea</u></p>	<p>„Au intrat în partid amândoi, și tata și mama, în perioada '32-'34 ... Tata fusese exmatriculat din facultate și arestat odată cu Grigore Preoteasa, cu care a fost foarte bun prieten. A stat la Jilava, cred că și la Doftana. A ieșit de acolo fără dinți. Cert e că fusese crunt bătut și trecea drept un tip îngrozitor de îndărătnic. Când ei îl loveau, el îi mușca. Avea o reacție de asta, de apucat. A ieșit din închisoare și a <u>urmat perioada recrutărilor pentru Spania</u>.</p> <p>.....</p>
<p><u>Întors la Paris în 1939, lucrează o vreme la „Ce soir”, cotidianul comunist de după-amiază, unde publică un număr de analize ale situației din Spania, semnate “maior Valter Roman”. Apoi, fiind exclusă pentru el orice idee de întorcere în România, pe atunci sub dictatura mareșalului Antonescu (sprijinită la început de Garda de fier fascizantă a lui Corneliu Zelea-Codreanu), se duce la Moscova.</u></p> <p>Nu am prea multe informații <u>despre perioada șederii lui în U.R.S.S. Știu doar că a lucrat, ca inginer, la proiectul primei locomotive electrice sovietice și că, în urma acestei activități, a primit o decorație pe care o păstrez și acum. Mai știu că a <u>pus pe picioare și a însuflețit un post de radio românesc „liber”, refuzând să îl afilieze</u></u></p>	<p><u>lipsa/</u> <u>(exilul)</u></p>	<p><u>Au ajuns la Moscova, au început să vadă. De ales, nu mai aveau ce să aleagă. Gândește-te că, totuși, în '41, naziștii erau peste tot. Începuse războiul. Figura centrală a comunismului român la Moscova era Ana Pauker, secondată de Leonte Răutu, Valter Roman, Dumitru Petrescu ... Cine a mai fost dintre cei mari? ... Vasile Luca, bineînțeles. Iar ai mei și alții treceau drept generația de juni. Erau mângâiați pe cap. „Eroii noștrii dragi și scumpi din Spania.” Luați și duși din când în când la recepții și arătați. Tatăl meu, ca un fel de sfinte moaște: ‘martirul din Spania’. Un băiat tânăr care-și pierduse brațul. Asta era. Ei ce-au</u></p>

<p>Kominternului din rațiuni de independență națională.</p> <p>.....</p>		<p>făcut? Maică-mea a dat la Medicină, tata la Franceză. Au fost chemați atunci de secretarul general al P.C.R. de la Moscova – care era pe vremea aceea, până în '41, când a venit Ana Pauker, Boris Ștefanov. A dispărut și el după aceea, în împrejurări ciudate. I-a preluat pe ai mei și a insistat să <u>lucreze la Radio Moscova. Mama pe post de crainic, tata ca redactor.</u> În timpul războiului mama a transmis mesajele ostașilor români către cei din țară. Mulți aveau s-o recunoască mai apoi după voce. Spre sfârșitul războiului, prin '44, a terminat facultatea și a lucrat ca medic, iar tata a rămas redactor acolo.</p> <p>.....</p>
<p><u>La formarea diviziei “Horia, Cloșca și Crișan” în Uniunea Sovietică, după 23 August 1944, având recunoscută calitatea sa de militar cu gradul de maior în armata republicană spaniolă, tata a fost integrat cu gradul de locotenent-colonel. Comanda diviziei a fost atribuită celebrului general Mihail Lascăr.</u></p>	<p><u>revenirea</u></p>	<p>Până când <u>au cerut revenirea în țară. Dar era foarte greu, deoarece el era basarabean. Două lucruri îi trebuiau pentru reîntorcerea acasă: invitație din partea Comitetului Central al P.C.R., plus aprobarea sovietică.</u> Nimeni nu se urca pur și simplu în tren și revenea în România. Uniunea Sovietică era o închisoare de unde nu ieșeau când voiai. Exact ca în România lui Ceaușescu. Ai mei au început o luptă disperată ca să obțină această scrisoare de chemare. I-a ajutat mult, când a venit la Moscova, Miron Constantinescu. Așa că s-au întors abia în martie 1948, când au aflat că un om pe care tata îl adorase în tinerețe, Lucrețiu Pătrășcanu, era deja arestat.</p> <p>.....</p>
<p>Când s-a întors în țară, în 1945, tata a rămas simplu militar, apoi a străbătut toată ierarhia până la gradul de general-maior. Funcția lui de șef al Departamentului de învățământ al Statului Major al armatei, la Ministerul Apărării, începută la sfârșitul lui 1948, a deținut-o foarte puțin: peste un an și jumătate a fost</p>		<p>Încă de la venire, tata fusese numit redactor-șef la Editura P.M.R, director fiind pe atunci Barbu Zaharescu, iar celălalt redactor-șef, Ilinca Melinescu. Sunt nume cunoscute în epocă. Apar ca personaje la Petru Dumitriu. Tata a mai predat la Facultatea de Marxism-leninism a</p>

<p>definitiv scos din cadrele armatei și numit într-un post cu caracter pur tehnic, acela de ministru al Poștei și al Telecomunicațiilor. De fapt <u>comuniștii „din țară”, cum li se spunea, dintre care mulți nu fuseseră nicio dată pe front preluaseră puterea înăuntrul aparatului de partid și începeau să-i îndepărteze rând pe rând de adevăratele centre de decizie pe cei care, asemenea tatălui meu, fuseseră prea implicați în marile conflicte internaționale și dobândiseră o reputație sau o glorie de care ei erau lipsiți.</u></p> <p>.....</p>	<p><u>forța răului</u></p>	<p>Universității din București, înlocuindu-l pe Leonte Răutu. În 1949 a fost numit reprezentant, nu reprezentantul (reprezentantul era Stela Moghioroș), al P.M.R.-ului în cadrul colegiului de redacție al revistei Kominformului, care avea sediu în România, după ruptura cu Iugoslavia.</p> <p>.....</p> <p>De altfel, când a fost exclus din partid, în 1959, unul dintre argumentele de explicare a trădării lui a fost că s-a lăsat influențat de mentalitățile mic burgheze și sioniste ale soției ... Până atunci, când a fost chemat la <u>Comisia de control</u>, nici nu îl prea văzusem pe tata.</p> <p>.....</p>
<p>Astfel , în <u>1956, când a avut loc insurecția din Budapesta, a fost însărcinat de Gheorghiu-Dej să se ducă la Budapesta pentru a-l convinge pe Imre Nagy, pe care îl cunoscuse bine la Moscova, să părăsească ambasada iugoslavă, unde se adăpostise împreună cu guvernul său, și să se refugieze la București. Se știe ce s-a petrecut: la presiunile lui Hrușciiov și ale Armatei Roșii, Gheorghe Gheorghiu-Dej l-a predat, câteva săptămâni mai târziu, sovieticilor, care l-au dat pe mâna ungarilor, care, la rândul lor, după un simulacru de proces, l-au spânzurat. Tata fusese trădat: firește n-ar fi acceptat cu nici un chip asemenea ‘misiune’ dacă ar fi știut rezultatul ei ... Tata a fost victima faimosului ‘centralism democratic’, un fals sub care, în numele coeziunii aparatului, se ascundea, în toate partidele comuniste, poate nu numai în Est, puterea discreționară a acelor de sus, atât de apăsătoare încât, dacă i te împotriveai, nu aveai de ales decât între moarte, exil sau tăcere.</u></p> <p>.....</p>	<p><u>interdicția</u></p> <p><u>conducătorul</u></p>	<p>Pe urmă a fost un vid. Apoi i s-a oferit o slujbă. Un tip, fost prim secretar al Capitalei, cred că legionar în tinerețe, după felul în care îi plăcea să-i umilească pe foștii ilegaliști, i-a s-a oferit tatei drept slujbă – tata având o singură mână, brațul stâng, și nici o experiență practică – postul de director adjunct al depozitului de saltele și cearșafuri al spitalului de contagioși. Ceva Ilf și Petrov, plus Kafka, nu? Tata urmând să răspundă concret de livrări. Adică să le care. S-a revoltat. Vorbea bine trei limbi străine. Ce putea face? Atunci l-au numit responsabil a două biblioteci, în comunele Glina și Cățelu, lângă București, funcție în care a stat până în 1965. S-a simțit, de altfel, foarte bine printre oamenii aceia, care erau realmente drăguți, de treabă. Dar nu asta era problema. Ei l-ar fi reprimat oricând în partid, dar dosarul lui era foarte ‘sus’. <u>Fusese exclus din ordinul personal al lui Gheorghiu-Dej. Era acuzat – fusese de fapt turnat – că ar avea îndoieli cu privire la Dej. Mai</u></p>

<p>Închid paranteza aceasta ca să întorc la tatăl meu. Cum am spus în trecut și mai sus, <u>ne înfruntam adesea, spre sfârșitul vieții sale, cu privire la viitorul comunismului.</u> ‘Ce fel de sistem e acesta – îi spuneam – care proclamă atâtea defecte în realitate? Dacă marxismul e bun și societatea în care ar fi trebuit să se întrupeze est rea, nu se află oare, la însuși temeiul său, o eroare? Nu cumva marxismul trebuie pur și simplu abandonat?’ <u>Tata îmi răspundea că nu sistemul în sine se discreditase, ci doar formele concrete pe care le luase în istorie. Considera că toate statele comuniste trebuie democratizate ...</u> Discuția dintre noi se înăsprea câteodată. Erau înfruntări în toată puterea cuvântului, care însă nu scădeau cu nimic marele respect pe care îl aveam, și îl am încă, pentru tatăl meu. Îmi spunea că sunt înfumurat și nehibzuit, reproșându-mi mie, care nu mai eram atașat comunismului din 1971 și, în sinea mea, chiar din 1968, că doresc lichidarea totală a unui sistem fără a vedea mai întâi dacă nu poate fi ameliorat.” (Petre Roman, <i>Libertatea ca datorie</i>, Paideia, București, 2000, pp. 43-48).</p>	<p><u>trans-</u> <u>formarea</u></p>	<p><u>exact, era vorba de rolul acestuia în suprimarea Revoluției maghiare și în toată povestea cu Canalul.</u></p> <p>.....</p> <p>Pentru că între 1969 și 1970, deci un an de zile, eu nu am vorbit deloc cu tata. Ruptura totală a intervenit când Jan Palach și-a dat foc la Praga.</p> <p>.....</p> <p>De atunci, după episodul Palach, între noi au apărut bariere absolute ... Dacă de tatăl meu biologic nu aveam cum să nu fiu legat, în relația cu tatăl politic, în schimb, <u>se produsese partidul ... El îmi spunea că Jan Palach fusese manipulat de forțe contrarevoluționare. Adică mi-a recitat <i>Pravda</i>.” (Vladimir Tismăneanu, <i>Ghilotina de scrum</i>, Polirom, Iași, 2002, pp. 21-31).</u></p>
--	--	---

Și rezultatul este: da ... da, exact asta a fost și reacția mea: parcă ar fi două basme rusești!!! Spectaculos, nu-i așa? Dacă inversăm ordinea și considerăm povestirea lui Vladimir Tismăneanu prima și pe ce a lui Petre Roman a doua, putem observa simplu că schema analitică propusă de Propp funcționează în același mod. Să nu ne lăsăm însă duși de val. Analiza a doar două povestiri nu ne permite să spunem foarte multe despre cum arată povestirile altora care au avut experiențe similare cu cele relatate de cei doi. Dar, încercarea pe care am făcut-o are o mare importanță metodologică: metodologia calitativă dispune de instrumente și tehnici bine definite care nu sunt specifice unui context dat și lipsite de valoare înafara acestuia așa cum sună cel mai adesea critica din parte unor metodologi cantitativiști mai puțin avizați.

Geneza este tot un fel de basm rusesc. Nu credeți?! Fiți atenți:

1. Șarpele era mai șiret decât toate fiarele câmpului pe care le	conducătorul
--	--------------

făcuse <u>Domnul Dumnezeu</u> .	
El a zis femeii: „Oare a zis Dumnezeu cu adevărat: ‘Să nu mâncați din toți pomii din grădină?’”	
2. Femeia a răspuns șarpelui: „Putem să mâncăm din rodul tuturor pomilor din grădină.”	
3. Dar despre rodul pomului din mijlocul grădinii, Dumnezeu a zis: „Să nu mâncați din el, și nici să nu vă atingeți de el, ca să nu muriți.”	interdicția
4. Atunci șarpele a zis femeii: “Hotărât, că nu veți muri:	
5. dar Dumnezeu știe că, în ziua când veți mânca din el, vi se vor deschide ochii, și veți fi ca Dumnezeu, cunoscând binele și răul.”	
6. Femeia a văzut că pomul era bun de mâncat și plăcut de privit, și că pomul era de dorit ca să deschidă cuiva mintea. A luat deci din rodul lui, și a mâncat; a dat și bărbatului ei, care era lângă ea, și bărbatul a mâncat și el.	
7. <u>Atunci li s-au deschis ochii la amândoi; au cunoscut că erau goi</u> , au cusut laolaltă frunze de smochin și și-au făcut șorturi din ele.	transformarea
8. Atunci au auzit glasul Domnului Dumnezeu, care umbla prin grădină în răcoarea zilei: și omul și nevasta lui s-au ascuns de Fața Domnului Dumnezeu printre pomii din grădină.	
9. Dar Domnul Dumnezeu a chemat pe om, și i-a zis: „Unde ești?”	
10. El a răspuns: „Ți-am auzit glasul în grădină; și mi-a fost frică, pentru că eram gol, și m-am ascuns.”	
11. Și Domnul Dumnezeu a zis: „Cine ți-a spus că ești gol? Nu cumva ai mâncat din pomul din care îți poruncisem să nu mănânci?”	
12. Omul a răspuns: „Femeia pe care mi-ai dat-o ca să fie lângă mine, ea mi-a dat din pom și am mâncat.”	
13. Și Domnul Dumnezeu a zis femeii: „Ce ai făcut?” <u>Femeia a răspuns: „Șarpele m-a amăgit și am mâncat din pom.”</u>	forța răului
.....	
22. Domnul Dumnezeu a zis: „Iată că omul a ajuns ca unul din Noi, cunoscând binele și răul. Să-l împiedicăm dar acum ca nu cumva să-și întindă mână, să ia și din pomul vieții, să mănânce din el, și să trăiască în veci.”	
23. De aceea <u>Domnul Dumnezeu l-a izgonit din grădina Edenului</u> , ca să lucreze pământul, din care fusese luat.	lipsa/exilul

Dacă completăm schema redusă de explicare propusă de Silverman (2001, 2004) și o extidem cu elementele identificate în poveștile lui Petre Roman, Vladimir Tismăneanu și în povestea biblică a Genezei obținem:

Elementul	Funcția	Elementul 1 al operației de înlocuire	Elementul 2 al operației de înlocuire	Elementul 3 al operației de înlocuire	Elementul 4 al operației de înlocuire

zmeul	forța răului	vrăjitoarea	comuniștii „din țară”	Comisia de control	șarpele
regele	conducătorul	căpetenia	Gheorghiu-Dej	Gheorghiu-Dej	Domnul Dumnezeu
fiica	persoana iubită	soția	-	-	Adam și Eva
răpirea	lipsa	dispariția	perioada șederii în U.R.S.S	ajuns la Moscova	izgonit din grădina Edenului

Din nou, urmând această schemă formularea „zmeul răpește fata împăratului” poate fi înlocuită cu „vrăjitoarea face să dispară soția conducătorului” dar și cu „șarpele izgonește din gradina Edenului pe Adam și Eva”.

Această analiză sumară a contribuțiilor lui Propp și Silverman la dezvoltarea analizei narative și modul relativ simplu și facil în care elementele identificate de ei au putut fi aplicate la povestirile biografice ale lui Petre Roman, Vladimir Tismăneanu și la povestea biblică a Genezei aduc în prim plan două lucruri utile și care merită reținute: 1) analiza narativă (a basmului) nu este un simplu demers literar extravagant, ci o formă de studiu pertinentă în cazul multor date calitative care au formă narativă și, 2) propriile noastre texte posedă o structură narativă care are menirea de a lămuri pe cel care le citește, iar această structură narativă favorizează sau defavorizează un anumit tip de lectură (Silverman, 2001, 2004). La acest moment ar trebui să mă opresc și să întreb dacă propriul meu curs, cel pe care dumneavoastră tocmai îl citiți, nu este cumva și el tot o „poveste rusească”. „O poveste rusească” dintre multe alte „cursuri-povești rusești”. Nu am să dau răspunsul, am să las pe cei care citesc acest curs să facă propria analiză narativă pe textul mut al acestuia și să identifice răspunsul cel mai potrivit.

Concluzie

Acest curs/capitol a avut două scopuri principale: 1) să schițeze care sunt fundamentele teoretice ale analizei de conținut a textelor mute și ale analizei narative și, 2) să exemplifice modul în care pot fi efectuate în mod practic cele două tipuri de analiză.

Exemplele aduse în discuție pun în evidență un lucru foarte important, și anume: faptul că există modalități și tehnici bine fundamentate teoretic și sofisticate din punct de vedere metodologic care să permită analiza textelor. În mod evident, în identificarea și conceperea categoriilor și sintagmelor cu care lucrăm în cazul analizei de text sau a schemelor logice și funcțiilor din analizele narative, imaginația noastră ca și cercetătorii joacă un rol important. În plus, am încercat să arăt că analiza de conținut calitativă și analiza narativă a textelor nu se mulțumesc cu simpla codare și numărare a unor unități de text, ci încearcă să pună în evidență modul în care datele calitative culese și analizate se asamblează și se leagă între ele.

Chestionar de autoevaluare

- ◆ Analiza documentelor este o metoda cantitativa de cercetare in stiintele sociale?
1.Adevarat 2.Fals

- ◆ In cazul analizei de document intereseaza mai mult de cate ori se spune ceva decat modul in care se spune ceva?
1.Adevarat 2.Fals
- ◆ In cazul analizei documentelor interactiunea dintre cercetator si "subiectul" investigat joaca un rol hotarator in stabilirea rezultatului final al cercetarii?
1.Adevarat 2.Fals

Referințe:

Manning K. P. and Cullum-Swan., (1994). The dance of qualitative research design, in Denzin Norman K. and Yvonna S. Lincoln. (eds.) Handbook of qualitative research, London: Sage. 463-477;

Propp, V. I., (1968). Morphology of a Folktale, 2nd rev, ed., L.A. Wagner (ed.), Austin, TX and London, University of Texas Press;

Kassarjian, H.H., (2001). Content Analysis in Consumer Research, Journal of Consumer Research, 4: 8-18;

Mondak. J., Boc. E., Characteristics of the Romanian Press, in Current Politics and Economics of Russia, Eastern and Central Europe, 16:109-23, 2001;

Silverman, D., (2001). Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction, Sage Publications, London, Thousand Oaks. Ediția în limba română, „Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii”, Polirom, Iași, 2004.

Modulul III

Obiectiv: prezentarea metodei observatiei ca si metoda de cercetare calitativă. Evidențierea situațiilor în care sunt utilizate observatiile.

Ghid de studiu:

- Evidențierea importanței observatiei ca metodă de cercetare.
- Evidențierea principalelor caracteristici ale metodei observatiei
- Condiții necesare realizării optime a observatiei
- Condiții exterioare observatiei
- Evidențierea rolului observatorului

Unitatea 1: Observatia

Obiectiv: Prezentarea observației ca metodă de cercetare socială. Înțelegerea situațiilor în care este utilizată metoda.

Cuvinte cheie: observație, ghid de observație, grup natural.

Introducere

De cele mai multe ori când vrem să culegem date sociale despre „lumea reală” nu trebuie nici să citim texte despre aceasta, nici să îi întrebăm pe alții și nici să urmărim discursuri pe această temă.

Acest curs/capitol constituie o introducere într-una dintre cele mai vechi și fără îndoială cea mai frecvent utilizată metodă de a culege date din „lumea reală”. De la observarea unui amănunt urmat de un „Gee ... that’s funny!” au pornit multe dintre descoperirile și cercetările importante ale lumii noastre. Aristotel a observat organizarea orașelor-cetăți din Grecia antică, Herodot a observat războaiele Persane, Copernic și Galilei au observat cum planetele se mișcă în jurul Soarelui, Tocqueville a observat cum este organizată societatea americană, Newton a observat cum cade mărul, Pasteur a observat cum salivează câinele, Einstein a observat cum călătorește o rază de lumină, iar Heisenberg a observat localizarea electronilor.

Valoarea datelor obținute prin observație

Observația este o metodă prin care sunt culese în mod direct date cu privire la fenomene, situații, lucruri sau comportamente care sunt studiate. Scopul observației este de a descrie contextul în care au loc observațiile, activitățile care au loc în acel context, actorii care au participat la activități și sensurile pe care aceștia le dau prezenței și participării lor în acel context (Patton, 1980).

Culegerea directă a datelor permite cercetătorului să dezvolte o perspectivă holistică asupra a ceea ce este observat, să înțeleagă contextul în care au loc observațiile lui și să acorde atenție la detaliile pe care le consideră importante (vezi exemplul soldatului Șvejk de mai sus). Prin observație pot fi obținute date cu privire la „lumea reală” care nu sunt observate de cei care fac parte din această lume și prin urmare nu le vor relata într-un interviu sau nu le vor transcrie în texte. Mai mult, cercetătorul poate observa lucruri care în mod normal scapă percepției selective a celor care sunt deja acomodați cu un context dat.

Culegerea prin observație a unor date din „lumea reală” necesită mult timp și abilități specifice a căror dobândire necesită pregătire. În plus, dacă identitatea celui care face observații este cunoscută sau dacă acesta nu se integrează în mediul/contextul observat, comportamentul celor observați se poate schimba. Valoarea explicativă a datelor poate fi limitată de faptul că: (1) cercetătorul are puțin control asupra mediului/contextului observat și a comportamentelor celor observați, (2) percepția selectivă a celui care observă poate distorsiona datele și, (3) prin procedura de selecție a mediului care este observat la un moment se poate ajunge la contexte și comportamente atipice.

Înregistrarea datelor observate

În practică procesul de observare științifică implică respectarea unor pași și aplicarea unui instrumentar de lucru. Cercetătorul calitativ poate începe un demers de cercetare în care utilizează metoda observației în două feluri: (1) are la dispoziție un protocol compus dintr-un set de concepții, definiții și criterii în funcție de care descrie ceea ce observă în acel context, chiar dacă nu urmărește observarea și identificarea unor categorii [de comportamente] predefinite și, (2) observă, înregistrează și descrie

comportamente, fenomene sau situații, urmând ca ulterior aceste observații să fie evaluate și analizate în raport cu niște așteptări (Patton, 1980, Silverman, 2001, 2004).

Potrivit lui Michael Quinn Patton (1980), prin observație pot fi culese date cu privire la:

1. contextul sau mediul fizic în care au loc acțiuni, fenomene și comportamente care fac la un moment dat obiectul cercetării.

Studenții care participă la cursul de Metode calitative de cercetare socială ar putea observa, spre exemplu, că acest curs este predat într-o sală de clasă obișnuită și nu într-un laborator prevăzut cu calculatoare și softuri specifice, așa cum este cazul cursului de metode cantitative de cercetare în științele sociale.

2. mediul uman și social. Spre exemplu:
 - i) cine sunt cei care se află într-un context la un moment dat și modurile în care aceștia interacționează;
 - ii) caracteristicile subiecților investigați (sex, rasă, vârstă, felul în care se îmbracă, etc);
 - iii) modele interacțiune și comunicare între subiecți și frecvența acestora;
 - iv) modele de luare a deciziilor și modul de comunicare a deciziilor.

Un observator la o oră de seminar ar putea observa că cel care conduce seminarul îi invită pe studenți la discuții pe marginea unei teme de interes la acel seminar, iar studenții răspund sau nu la invitații.

3. activități care au loc într-un context dat. Spre exemplu:
 - i) cine inițiază activitățile;
 - ii) care sunt procedurile prin care sunt inițiate activitățile;
 - iii) cine participă la activități;
 - iv) care sunt reacțiile verbale și non-verbale în cadrul unor activități;

La aceeași oră de seminar, un observator ar putea nota: cine are inițiativa stabilirii temei ce urmează a fi discutată la seminar; dacă studenților li se cere sau nu să prezinte o serie de materiale de studiu, etc.

4. limbajul natural dintr-un context - fiecare instituție, organizație sau context are un limbaj (jargon) specific utilizat pentru a prezenta sau descrie situațiile, fenomenele sau comportamentele specifice. Surprinderea și înregistrarea acestui limbaj permite și facilitează cunoașterea modului în care actorii din contextul respectiv își înțeleg comportamentele și experiențele.

Un observator la cursul de Metode calitative de cercetare socială ar putea observa că există un limbaj specific prin care sunt transmise cunoștințele, elemente ale acestui limbaj fiind: inferență, cauzalitate, explicație, covarianță, epistemologie, etc.

5. formele de comunicare non-verbală – gesturile celor aflați într-un context la un moment dat, modurile în care își exprimă opiniile, poziția spațială a fiecăruia în raport cu ceilalți, modul în care se îmbracă, etc.

La un curs universitar, un observator ar putea să observe unde stă profesorul în raport cu studenții (la catedra, se plimbă prin sală, etc), dacă studenții se așează în sala de clasă în rândurile din față sau în cele din spate, cum este îmbrăcat profesorul, dacă profesorul gesticulează sau nu atunci când prezintă cursul, dacă studenții se uită pe geam sau cască cât timp durează explicațiile profesorului, etc.

6. interacțiuni informale și activități neplanificate – sunt considerate cele mai bogate surse de informație. Aceste observații se referă la timpul și activitățile nestructurate care însoțesc timpul și activitățile structurate.
7. caracteristici și măsuri discrete – sunt „urme” fizice care au fost produse în trecut într-un anumit context. Identificarea unor astfel de „urme” discrete permite identificarea unor modele de comportament sau a unor alegeri făcute în contextul studiat.

Spre exemplu: dacă intrăm într-o sală de clasă putem observa că pardoseala este mai uzată în fața sau în preajma tablei de scris sau că pe băncile din spate sunt mai multe scrijelituri decât pe cele din față.

8. ceea ce nu se întâmplă într-un anumit context sau situație – lucrul cel mai greu de observat, întrucât în fiecare context dat poate exista o infinitate de lucruri, fenomene sau comportamente care nu se întâmplă.

În plus față de aceste lucruri, fenomene și comportamente care pot fi culese cu ajutorul observației, instrumentarul utilizat în observare trebuie să permită cercetătorului: i) să identifice, documenteze și descrie conținutul intervenției proprii și, ii) să stabilească și să descrie calitatea observațiilor pe care le face.

În procesul de înregistrare a observațiilor pot fi utilizate mijloace electronice (audio sau video) sau notițe de teren. Nici una dintre metode nu ne permite să observăm totul. De fapt nici nu dorim acest lucru. Ceea ce dorim este să observăm acele date importante pentru subiectul nostru de cercetare. De aceea înainte de a începe efectiv procesul de observare va trebui să stabilim cel puțin câteva categorii descriptive largi (Hammersley and Atkinson, 1983). Dacă avem construiți o serie de itemi pe care ne propunem să îi urmărim atunci este recomandat să atribuim simultan acești itemi la mai multe categorii pentru a maximiza în acest fel varietatea și numărul de ipoteze de cercetare care pot fi generate (Silverman, 2001, 2004).

O problemă aparte legată de metoda observației se referă la numărul de observații efective care sunt necesare pentru a strânge informația necesară studierii unui context, a unei situații, a unui fenomen sau a unor comportamente. La această întrebare nu există un răspuns clar. Majoritatea cercetătorilor în domeniul social care utilizează observația ca și metodă de culegere a datelor sunt de acord că o singură observație nu este suficientă (Patton, 1980). Recomandările în acest sens se referă la evitarea situațiilor atipice și la efectuarea mai multor observații la perioade de timp diferite, dacă acest lucru este permis de tema de cercetare și de context.

Potrivit lui Patton (1980), în raport cu toate aceste tipuri de date, interesul observatorului poate fi focalizat: (1) îngust – este observată o singură variabilă sau un singur element, (2) extins – este observat un set predeterminat de variabile sau de elemente și, (3) larg – este observată o întreagă situație

(contexte, subiecți, variabile, etc) și sunt luate în considerare și lucruri sau dimensiuni ale acestora la care cercetătorul nu s-a gândit la începutul procesului de observare.

Rolul observatorului

Variatatea strategiilor prin care pot fi culese date prin observație este determinată de mulți factori. Doi sunt mai importanți. Primul se referă la tipul de informație care se urmărește a fi observată, respectiv existența sau nu a unor definiții și concepții cu privire la această informație. (Acest lucru a fost deja discutat în paragrafele anterioare). Al doilea se referă la gradul de participare a celui care efectuează observațiile în contextul/mediul investigat. În științele naturale este posibilă și de cele mai multe ori și dezirabilă separarea observatorului de ceea ce este observat. Dacă aș fi geolog nu știu dacă aș vrea să mă identific cu un bolovan, iar dacă aș fi botanist nu știu dacă aș vrea să mă identific cu o plantă de *allium sativum* (usturoi). De altfel, nici nu are sens, întrucât eu ca și cercetător aș fi cel care aplică niște concepte la comportamente și proprietăți ale rocilor și plantelor, în exemplul de față, iar acestea nu au concepte despre sine (King, 2005: 58). În științele sociale, situația este alta: oamenii studiați au concepte și reflecții cu privire la propriile valori și comportamente și pot să ni le transmită.

Nivelul de participare al observatorului în mediul observat este o linie continuă care merge de la o implicare totală (ceea ce înseamnă că încearcă să înțeleagă un context prin experiență personală, interacțiuni și discuții cu cei care se află în mod natural în acel context) la un observator extern care nu se implică deloc în contextul studiat chiar dacă în unele situații ceilalți indivizi din context sunt conștienți de prezența lui. Măsura în care participarea observatorului este posibilă și/sau dezirabilă depinde de: (1) natura cercetării și a participanților, (2) contextul social, cultural și politic, (3) tipul de informație care se urmărește a fi colectată și, (4) resursele pe care cel care face cercetarea le are la dispoziție. De-a lungul acestei linii continue Gold R.L. (1958) a dezvoltat o tipologie cu patru clase a gradului de participare a observatorului în contextul investigat:

- i) *Participant complet* – este situația în care activitatea de observare și de cercetare a celui care face observații nu este cunoscută de ceilalți indivizi care se află în contextul studiat. Observatorul este un membru integral al contextului studiat și deține informații specifice acelui context care în mod obișnuit nu sunt cunoscute de cei dinafara contextului. Calitatea informațiilor culese în acest fel poate fi limitată de propriile percepții și raportări subiective la tema de cercetare.
- ii) *Participant ca și observator* – în această situație activitatea de observare a cercetătorului nu este complet necunoscută de ceilalți, dar este subordonată unor roluri participative asumate în contextul care este studiat. În această situație, informațiile care se constituie în „secrete” ale contextului sau ale nativilor din context nu sunt ușor accesibile.
- iii) *Observator ca și participant* – în această situație activitatea de observare a cercetătorului este cunoscută și acceptată de către cei aflați în contextul studiat. Observatorul poate avea acces la informație diversă și bogată atâta timp cât protejează identitatea celor care relatează informația considerată „sensibilă”.
- iv) *Observator complet* – această ipostază acoperă o largă paletă de situații, de la cea în care activitatea și intențiile observatorului sunt complet cunoscute de cei observați și în plus aceștia sunt de acord că nu au secrete față de un observator care nu interferează cu activitățile lor, până la situația în care observatorul nu intră în contact direct cu cei observați, ci folosește echipament de înregistrare (audio și video) pentru a culege informația de interes.

Există situații în care contextul și tema cercetată permit utilizarea a mai mult de un observator; în acest fel volumul de date culese poate fi mare și pot fi diminuate unele distorsiuni produse de observator.

Exemple de cercetări din științele sociale fundamentate pe observație

Exemplul 1: Aristotel, *Politica*

„Căci precum în alte cercetări trebuie să descompunem o noțiune complexă în elementele sale (căci analiza ne dă cele mai mici părțile ale întregului), tot altfel, examinând părțile alcătuitoare ale statului, vom înțelege mai bine prin ce se deosebesc lucrurile acestea unul de altul și dacă este posibil să fixăm ceva sistematic despre fiecare dintre ele.

Astfel, dacă cineva ar observa de la început faptele în devenirea lor, cum am făcut și în altă parte, cercetarea aceasta s-ar face mai bine în chipul următor:

Mai întâi, este necesar ca cele ce nu pot viețui una fără alta ...” (Aristotel, *Politica*, Antet XX Press, 1999, pg.1)

Exemplul 2: Jean-Jacques Rousseau, *Contractul Social*

„Luxul în îmbrăcăminte prezintă și el astfel de deosebiri. În țările unde schimbarea anotimpurilor este bruscă și violentă hainele sunt mai bune și mai simple; în acelea unde lumea nu se îmbracă decât pentru podoabă e mai căutată strălucirea decât utilitatea; acolo și hainele sunt un lux. La Neapole poți vedea în fiecare zi plimbându-se în Pausilippe oameni în haină aurită, dar fără ciorapi. Același lucru și în privința locuințelor: se face totul pentru somptuozitate când oamenii nu se tem de capriciile climatei.” (Jean-Jacques Rousseau, *Contractul Social*, Antet XX Press, 1999, pp.76-77).

Exemplu 3: Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea Politicului*

„Cu patru ani în urmă, am participat la o conferință în New York City cu tema ‘Vor supraviețui statele comuniste? O imagine din interior’. Era în octombrie 1987 și reformele lui Gorbaciov dăduseră naștere la o stare de euforie generală. Ridicarea unui lider revizionist în chiar sanctum sanctorum –ul imperiului părea să justifice mari speranțe de schimbare rapidă. Era limpede că marja permisivității sau, mai degrabă, limitele îngăduinței Kremlinului pentru experimente reformiste se schimbaseră dramatic. Ceea ce fusese o totală erezie sub Brejnev a fost ridicată la rang de nouă linie de partid sub Gorbaciov. De exemplu, lozinca socialismului cu față umană fusese adoptată de secretarul general sovietic și era prezentată drept unul din obiectivele principale ale perestroikăi. Dar printre noi erau și câțiva sceptici. Îmi amintesc de binecunoscutul scriitor disident sovietic și logician Alexander Zinoviev își intitulase ironic comunicarea ‘Crocodilii nu zboară’. Miklós Hárászti, nonconformistul intelectual maghiar și luptător pentru drepturile omului, a trimis o contribuție importantă intitulată ‘Paradigma cizmelor’, referindu-se la monumentul lui Stalin din Budapesta și menționând că cizmele totalitare fuseseră ‘subconștientizate’ într-un grad care făcea din orice speranță de eliberare o simplă iluzie. Ivan Svitak, filosoful ceh, a argumentat faptul că reformele lui Gorbaciov nu erau altceva decât praf în ochi, alt exercițiu propagandistic menit salvării și nu abolirii sistemului. Disidentul român Mihai Botez a vorbit despre apariția statului

național-comunist ca fiind evoluția cea mai posibilă, chiar și sub Gorbaciov. La acel moment, kadarismul, descris de elevii lui Lukács, Ágnes Heller și Ferenc Fehér, ca o versiune iluminată de hrușciovism, părea a fi tot ce se putea aștepta în Europa de Răsărit. Alții, printre care mă aflu și eu, considerau că spațiul nou de mișcare creat de ‘țarul’ revizionist de la Kremlin făcuse să dispară barierele ce împiedicaseră timp de decenii victoria în ‘lunga revoltă împotriva Yaltei’ a Europei Răsăritene (ca să folosim elocventa formulă propusă de acești lucizi filosofi maghiari). Cel din urmă punct de vedere se concentrase asupra apariției societății civile în majoritatea acestor țări, inclusiv în fortărețe ale stalinismului ca Germania Răsăriteană și Bulgaria.” (Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului*, Polirom, Iași, 1997, pg.240).

Concluzie

Observația a constituit și constituie sursa principală a celor care studiază lumea naturală și lumea socială. Mulți cercetători moderni pleacă la drum în demersurile lor științifice de la observarea unor fenomene sau lucruri care se întâmplă în „lumea reală”. Cel angajat într-un proces de observare a lumii sociale trebuie să găsească permanent un răspuns la problema rolului celui care face observația și a celui observat. În funcție de răspunsurile posibile la această problemă se stabilește tipul de date care sunt culese, valoarea acestora și rolul pe care îl vor juca mai departe în cercetare. Spre deosebire de alte metode de culegere a datelor – unele forme de interviu sau analizele de text – nu există o rețetă clară prin care să poată fi dat un răspuns acestei probleme. Rezolvarea trebuie găsită de fiecare cercetător-observator în parte în funcție de pretențiile de validitate științifică pe care dorește să le impună cercetării lui. Referindu-se la această problemă Louis Pasteur spunea că în domeniul observației șansa favorizează mințile pregătite.

Referințe:

Adler, P., (1984). *The Sociologist as Celebrity: The Role of the Media in Field Research*, în *Qualitative Sociology*, 7, 319-326;

Adler, P. A., and Adler, P., (1994). *Observational Techniques*, în Denzin Norman K. and Yvonna S. Lincoln. (eds.) *Handbook of qualitative research*, London: Sage;

Frisby, D., (1981). *Sociological Impressionism: A Reassessment of the Social Theory of Georg Simmel*, London, Heinemann;

Goffman, E., (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall;

Goffman, E., (1971). *Relations in Public*, New York: Basic Books;

Gold, R.L., (1958). *Roles in Sociological Field Observation*, în *Social Forces*, 36, 217-223;

Hammersley, M. and Atkinson, P., (1983). *Ethnography: Principles in Practice*, Tavistock, London;

- King, R.F., (2005). *Strategia cercetării. Treisprezece cursuri despre elementele științelor sociale*, Polirom, Iași;
- Kotarba, J.A. and Fontana, A., (eds). (1984). *The Existential Self in Society*, Chicago: University of Chicago Press;
- Kretzmann, M.J., (1992). *Bad Blood: The Moral Stigmatization of paid plasma donors*, *Journal of Contemporary Ethnography*, 20, 416-441;
- Patton, M. Q., (1980). *Qualitative Evaluation Methods*, Sage Publications, Beverly Hills, London;
- Silverman, D., (2001). *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*, Sage Publications, London, Thousand Oaks. Ediția în limba română, „Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii”, Polirom, Iași, 2004.

Modulul III

Discursurile.

Introducere

Acest capitol/curs este complementar celui despre interviuri. Interviurile aduc pe masa de lucru a cercetătorului din științele sociale o serie de date verbale provocate de chiar cel care efectuează cercetarea. Pe lângă acest fel de date, cercetătorii din științele sociale sunt adeseori puși în situația de a analiza date verbale care nu au fost provoate special pentru a fi analizate. Cele mai frecvente astfel de date provin din discursuri și conversații. Acest capitol/curs își propune să schițeze principalele probleme legate de analiza acestui tip de date.

Ca și metodologie de analiză a unor date sociale (în sens larg) analiza discursului este fundamentată pe o ontologie și o epistemologia constructivistă. Scopul principal al acesteia fiind acela de a explora și analiza modul în care idei și obiecte care populează „lumea reală” sunt construite din punct de vedere social. „Lumea reală” nu este ceva pe care îl/o descoperim, ci este ceva pe care fiecare îl construiește prin interacțiuni care sunt încărcate cu sens (Hardy, Harley and Phillips, 2004). Metodele de lucru care stau sub umbrela analizei discursului au o trăsătură specifică, și anume, încorporează o serie de asumptii cu privire la efectele constructive ale limbajului (Green and Harker 1988; Grimshaw 1994; Lemke 1990, 1995; Mann and Thompson 1988, 1992; Mehan 1979; Sinclair and Coulthard 1975). Această trăsătură specifică distinge analiza discursului de alte metode calitative de cercetare care încearcă să înțeleagă și să interpreteze „lumea reală”, dar nu explorează și procesul de construcție sau de fabricare a acesteia (Hardy, Harley & Phillips, 2004). Limbajul joacă rolul principal pentru cercetătorul calitativist care utilizează acest tip de analiză a datelor verbale. Limbajul este văzut ca un instrument care nu poate fi desprins de contextul în care a fost generat și, prin urmare, nu are înțeles și semnificație prin el însuși. Limbajul cu sens crează noi obiecte, fenomene și realități sociale. Spre exemplu, discursul cu privire la necesitatea respectării drepturilor minorităților naționale a dus la crearea instituțiilor specializate care se ocupă cu acest lucru; discursul militanților comuniști de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX cu privire la revoluția proletariatului a produs Comuna din Paris și Marea Revoluție din Octombrie 1917; discursul cu privire la promovarea drepturilor femeii în societate a produs discriminarea pozitivă a acestora; discursul cu privire la lupta împotriva mondializării a dus la apariție a mișcărilor anti-mondialiste, în România discursul cu privire la lustrare a produs o comisie specializată care să se ocupe de această problemă - CNSAS (Comisia Națională de Studiere a Arhivelor Securității) și așa mai departe. Cu alte cuvinte, discursurile crează „lumea reală”. Privite din această perspectivă, științele sociale trebuie să se ocupe în primul rând cu analiza discursurilor cu sens, adică a acelor discursuri care crează sau modifică realități.

Din punct de vedere practic datele cu care operează analiza de discurs sunt construcțiile verbale pe care le utilizăm în viața de zi cu zi și care devin date care urmează a fi analizate numai în momentul în care sunt transferate din contextul în care au fost concepute inițial către activitatea de cercetare care se ocupă cu analiza acestora (Lemke, 1990). Operația de transfer avută în vedere implică intervenția cercetătorului, iar consecința este aceea că datele sunt modelate sau transformate în acest proces. Limbajul și mesajul cultural încorporat în datele verbale depind în foarte mare măsură de contextul în care au apărut, de modul de prezentare, de modul în care este contextualizată și recontextualizată informația și mai ales de selecția efectuată de cercetător. În cazul discursurilor această selecție nu este efectuată potrivit unor proceduri aleatoare. Acest lucru se întâmplă pentru că discursurile nu formează populații mai mult sau mai puțin omogene, ci sunt mai degrabă „cazuri” unice în cazul cărora modul de agregare a informației în înțelesuri depinde de convenții culturale și de context. Această perspectivă asupra construcțiilor verbale care formează discursul are o consecință importantă pentru analiza

discursului: un cuvânt precum „democrație” nu poate să însemne același lucru oricând și oriunde este utilizat. Mai mult, Stephen Tyler (1986: 125) sugerează un model de analiză a discursurilor care constă dintr-un text dezvoltat în cooperare și format din fragmente de discurs care invocă, atât în mintea celui care citește cât și a celui care scrie, o fantezie emergentă de lumi posibile.

Analiza discursului: un aparat conceptual și un exemplu

Identificarea unei definiții a analizei discursului ca și metodă de cercetare nu este un lucru foarte simplu. Definițiile posibile ale analizei discursului așa cum sunt acestea prezente în literatura de specialitate au puține elemente în comun (Silverman, 2001, 2004). Aceste elemente comune se referă la procedurile și practicile prin care sunt create și alocate prin ceea ce majoritatea autorilor denumesc „conexiuni contingente și temporare” înțelesuri pentru cuvinte și sintagme. Conexiunile pot fi schimbate la orice moment în funcție de context și noi conexiuni pot fi create, iar procesul poate continua din punct de vedere teoretic la infinit. Conexiunile funcționează din punct de vedere practic prin două proceduri denumite „articulare” și „interpelare” (Laffey and Weldes, 2004). Fiecare dintre cele două proceduri are câțiva pași de desfășurare.

În cazul procedurii de articulare primul pas constă în identificarea elementelor discursului. Acestor elemente le sunt apoi articulate altele. Pasul următor în construcția discursului constă în articularea unor elemente ale acestuia cu obiecte sau fenomene din societate.

Interpelarea este la rândul ei o procedură care se desfășoară în mai mulți pași. Primul constă în identificarea modului în care într-un discurs sunt construite identitățile obiectelor la care face referire acesta și care este poziția relativă a uneia față de celelalte. Odată această identitate definită, diferiți indivizi concreți sunt interpelați cu privire la poziția lor relativă la aceste identități. Caracteristici predefinite sau preexistente ale acestora sunt apoi conectate la identitățile care au fost definite în discurs.

Pentru a ilustra modul în care funcționează o analiză de discurs ținând cont de aparatul conceptual prezentat anterior, în cele ce urmează am să reproduc un fragment dintr-un discurs clasic al unui celebru politician român imaginat de I.L. Caragiale, Nae Cațavencu:

„Fraților, mi s-a făcut o imputare și sunt foarte mândru de aceasta! ... O primesc! Mă onorez a zice că o merit! ... (Foarte volubil). Mi s-a făcut imputarea că sunt foarte, că sunt prea, că sunt ultra-progresist ... ca sunt liber-schimbist ... că voi progresul cu orice preț. (Scurt și foarte retezat). Da, da, da, de trei ori da!

.....
Da, suntem ultra-progresiști, da, suntem liber-schimbști ... Or ... conduși de aceste idei, am fundat aci în orașul nostru ‘Aurora Economică Română’, societate enciclopedică-cooperativă, independentă de cea din București ... pentru că noi suntem pentru descentralizare. Noi ... eu ... nu recunosc, nu voi să recunosc epitropia bucureștenilor, capitaliștilor asupra noastră; căci în districtul nostru putem face și noi ce fac dâșii în a lor ...” (Ion Luca Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Elementul central al acestui discurs este „ultra-progresiști”. Acestui element îi este apoi articulat un altul: „liber-schimbști”. La toate aceste elemente teoretice este articulat un obiect practic „Aurora Economică Română, societate enciclopedică-cooperativă, independentă de cea din București”. Cei prezenți în sala de ședință imaginată de Caragiale sunt apoi interpelați în raport cu elementele discursului. În prima fază le este construită identitatea: „nu voi să recunosc epitropia bucureștenilor”. Este construită și identitatea celorlalți: „bucureștenii”. Caracteristici predefinite sau pre-existente ale obiectelor sociale: „noi ... eu ...” și „bucureștenii” sunt apoi conectate la identitățile acestora care au fost

definite în discurs; astfel la identitatea lui „noi ... eu ...” este conectată caracteristica „descentralizare”, iar la identitatea „bucureștenii” este conectată caracteristica „capitaliștii”.

Articularea elementelor unui discurs

Cum sunt articulate elementele unui discurs? Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să fac apel la un paralelism, și anume: cum sunt articulate elementele din lumea înconjurătoare? Răspunsul cel mai simplu este acela că „lumea înconjurătoare” este formată din obiecte care se află unul în proximitatea celuilalt. (Hobbs, 2004). Un lucru similar se întâmplă în cazul discursurilor. Un discurs este o înșiruire de cuvinte sau sintaxe aflate în proximitate unul față de altul/altele. Rolul celui care analizează un discurs se reduce în această situație la a explica sau interpreta proximitatea dintre cuvintele sau sintaxele care formează un discurs. Necesitatea acestei explicații este cel mai evidentă în cazul nominalilor compuse. Spre exemplu, atunci când într-un discurs întâlnim formularea „lege organică”, problema de interpretare cu care ne confruntăm este aceea de a identifica relația cea mai plauzibilă între „lege” și „organic”. Identificarea unei astfel de relații nu este simplă întrucât lucrurile pe care le știm deja despre ce înseamnă „lege” și ce înseamnă „organic” nu sugerează o legătură necesară sau posibilă între cele două elemente. Uneori relația dintre două cuvinte sau sintagme aflate în proximitate este un rezultat necesar al unui dintre ele. În formularea „votul alegătorilor”, relația dintre cele două elemente este una necesară: agenții votului sunt alegătorii. În alte situații relația de proximitate dintre cuvinte este mai simplă; unori această relație este tocmai rezultatul posibil unuia dintre respectivele cuvinte. Spre exemplu, în cazul formulării „reprezentanți aleși” relația dintre „reprezentanți” și „aleși” este dată de faptul că reprezentanții sunt rezultatul posibil al procesului de alegere.

În cazul în care relațiile posibile dintre cuvintele sau sintagmele care compun un discurs nu sunt într-o relație explicită sau necesară așa cum este cazul „reprezentanților aleși” sau a „votului alegătorilor”, pentru a explica proximitatea dintre cuvinte sau sintagme este nevoie de cunoștințe prealabile. Am să exemplific. Instituția în care îmi desfășor activitatea profesională, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, a înființat un „Centru de Studiu al Democrației”. Factorii de conducere a facultății fac deseori referință la această nouă structură instituțională. Pentru a înțelege discursul cu privire la acest subiect trebuie să înțelegem în prealabil un alt lucru, și anume: „un centru de studiu” este mai degrabă un anume fel de „centru” sau mai degrabă un anume fel de „studiu”? Similar, atunci când analizăm discursul cu privire la „Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării” trebuie să înțelegem în prealabil dacă este vorba despre un anumit tip de „facultate” sau despre un anumit tip de „științe politice”, de „științe administrative” sau de „științe ale comunicării”. Stabilirea acestor lucruri este foarte importantă întrucât modul în care vom analiza și interpreta discursul referitor la aceste subiecte se va face în funcție de aceste înțelesuri prealabile. Iar stabilirea acestor înțelesuri depinde de cunoștințe prealabile. În acest ultim exemplu, dacă mergem în urmă cu zece ani vom vedea că exista în Universitatea „Babeș-Bolyai” numai „Facultatea de Științe Politice”, în urmă cu cinci ani exista deja „Facultatea de Științe Politice și Administrative” iar în prezent există „Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării”. Cum elementele „Administrative” și „Comunicării” au fost articulate la „Facultate”, și nu invers, vom spune că în discursul cu privire la „Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării” este vorba despre un anumit tip de „facultate” și nu despre un anumit tip de „științe”. Evident toate aceste înțelesuri prealabile se pot schimba în funcție de contextul în care are loc discursul cu privire la ele și de repertoriile de interpretare posibile.

Procedeele pot fi extinse: propozițiile, frazele, paragrafele care compun un discurs se află unele în proximitatea celorlalte iar cei care efectuează o analiză de discurs trebuie să identifice o relație între aceste elemente pentru a explica această proximitate (Hobbs, 2004).

Structura unui discurs: o perspectivă tehnică

Înțelegerea modului în funcționează articularea și interpelarea propozițiilor frazelor și paragrafelor unui discurs trebuie să înțelegem cum este structurat un discurs. În studiile de specialitate (Bach,1989; Bloomfield,1994; Mann and Thompson,1988), discursul este văzut ca și o structură compusă din patru dimensiuni: i) semantică, ii) comunicativă, iii) modală și, iv) relațională.

i) *Dimensiunea semantică* este formată din propozițiile care compun discursul. Prin propoziție este desemnată orice structură sintactică cu un singur predicat care exprimă un argument. Literatura de specialitate distinge 13 forme de propoziții semantice:

1. propoziția introductiv-existențială: *Există X (Există analiza discursului)*
2. propoziția conclusiv-existențială: *X există (Analiza discursului există)*
3. propoziția de identificare sau de taxonomică: *X este Y (Analiza discursului este o analiză calitativă)*
4. propoziția calitativă: *Y este X dat (Analiza discursului este calitativă)*
5. propoziția posesivă: *X are Y (Metodele calitative cuprind metoda analizei de discurs)*
6. propoziția locativă: *X este în Y (Analiza de discurs este în [cadrul] metodelor calitative)*
7. propoziția existențial-locativă: *Există X în Y (Există analiză de discurs în [cadrul] cursului de metode calitative)*
8. propoziția temporală: *X este astăzi (Cursul de analiza discursului este astăzi)*
9. propoziția relațional-calitativă: *X este un Z cu Y (Analiza discursului este o metodă calitativă cu o abordare aparte)*
10. propoziția comparativă: *X este mai mult Z decât Y (Analiza discursului este mai mult o formă de analiză decât o formă de discurs)*
11. propoziția relațional-identificațională sau relațional- taxonomică: *X este Z din Y (Analiza discursului este un capitol din cadrul cursului de metode calitative)*
12. propoziția procesională: *X lucrează (Analiza discursului funcționează ca și o metodă calitativă)*
13. propoziția acțională: *X îl determină pe Y (Metode de lucru determină analiza calitativă)*

ii) *Dimensiunea comunicativă* se referă la conexiunile structurale dintre propoziții și are la bază repetiția unei informații în propozițiile [succesive] care se presupune că sunt conectate. Spre exemplu, la nivel comunicativ, propozițiile *Duminică friguroasă, Duminică pe scaun, Duminică este ușor* sunt considerate conectate între ele datorită repetiției cuvântului „duminică”.

iii) *Dimensiunea modală* se referă la relația dintre o parte a unei propoziții sau o propoziție și situația la care cel care pronunță discursul se referă în această parte de propoziție sau propoziție. Modusuri sunt: a crede, a presupune, a ști, a cunoaște, verificarea adevărului, evaluarea, etc. Spre exemplu, în formularea *Eu cred că este un curs dificil* verbul modal *cred* este un predicat al propoziției principale și are rolul de a stabili relația dintre cel care pronunță discursul „eu” și o propoziție „este un curs dificil”. Un modus poate avea o formă deschisă – *În opinia mea este un curs dificil* – sau o formă ascunsă – *Se consideră că acesta este un curs dificil*.

iv) *Dimensiunea relațională* – după această dimensiune discursurile sunt de trei feluri: raționarea, descrierea și narațiunea. Fiecare dintre cele trei tipuri de discurs are la bază una dintre următoarele două tipuri de relații logice: sincronă și diacronă. O relație sincronă este o relație între acțiuni sau stări

simultane. O relație diacronă este o relație între judecăți cu privire la succesiunea temporală a unor acțiuni sau stări.

Exemplul următor ilustrează o relație sincronă între două formulări din același discurs:

1. *Cercetarea calitativă nu este individualizată de scopul final urmărit*
2. *Acest fel de cercetare este individualizat de procedurile utilizate pentru a culege și analiza datele specifice.*

Pentru a avea o relație sincronă trebuie să: i) avem o unitate a temelor (*cercetarea calitativă și acest fel de cercetare*), ii) avem o aceeași structură sintactică: subiect + predicat pasiv + obiect prepozițional și, iii) imposibilitatea introducerii în structura propozițiilor a unor adverbe de timp; cu alte cuvinte, nu este posibil să spunem: *Mai întâi cercetarea calitativă nu este individualizată de scopul final urmărit și apoi acest fel de cercetare este individualizat de procedurile utilizate pentru a culege și analiza datele specifice.*

Exemplul următor ilustrează o relație diacronă între două formulări din același discurs:

Toți cei care le țin prelegeri la orele de curs sunt etichetați “profesor” de către studenți.

În formularea de mai sus există o ordine temporală între caracteristicile unei persoane și există posibilitatea introducerii în structura formulării a unor adverbe de timp: *Mai întâi trebuie să țin prelegeri la orele de curs și apoi sunt etichetat “profesor” de către studenți.*

Elemente de coerență și coeziune a discursurilor

Înțelegerea procedurilor de articulare și interpelare și a repertoriilor de interpretare asigură coeziunea discursurilor și în cele din urmă sensul și semnificația acestora. Există însă situații în care acestea nu sunt suficiente. Astfel, s-a observat, spre exemplu, că unele texte sunt coezive dar nu au prea mult sens. *Duminică friguroasă. Duminică pe scaun. Duminică este ușor* – pot fi considerate propoziții coezive pentru că repetiția particulei „duminică” la care sunt articulate alte elemente asigură acest lucru, dar așezarea lor una după alta nu are nici un sens. (E adevărat că încă nu am întrebat nici un adept al *Dadaismului* ce cum i se pare această înșiruire de propoziții). Pe de altă parte pot exista propoziții care nu au elemente care să asigure coeziunea, dar care au sens. Spre exemplu: *Predau un curs de metode calitative de cercetare socială. Un singur om. Mai multe prelegeri.* Observații de acest fel i-au determinat pe cei care se ocupă de analiza discursului să facă diferența între coerența și coeziunea unui discurs. Coeziunea se referă la modul în care textele se leagă unele de altele, parte cu parte ca și într-un șir. Coerența are este dată de modul de integrare a textelor într-un ansamblu care are sens (Neubauer, 1983; Mann and Thompson, 1988; McCarthy, Wright and Monk, 1992; Martin, 2001).

Studiul formelor de coeziune a unui discurs a generat o serie de concepții teoretice cu privire la relațiile dintre componentele unui discurs. Aceste concepții s-au concentrat asupra predicatelor retorice ca elemente de organizare explicită a unui discurs. Metoda predicatelor atributive este fundamentată pe alăturarea a două tipuri diferite de relații: (1) o relație predicativă = o relația între verb-predicat și

argumentele acestora și, (2) o relație logică între argumentele dezvoltate în propoziții. O listă a acestor predicate retorice a fost întocmită de McKeown (1985) și o redau cu exemplificări în cele ce urmează:

1. atribuirea:
Cosmin are un ghizdan albatru.
2. echivalența:
Un curs cu un limbaj atât de colorat, este un curs de metode calitative de cercetare în științele sociale.
3. specificarea:
Cursul acesta este destul de complicat.
4. explicarea:
Unii studenții cred că nu vor putea învăța niciodată acest curs pentru că modul lor de învățare nu este compatibil cu stilul de predare al profesorului.
5. evidența:
Studenții au înțeles diferența în stilul de predare. Au început să ia notițe încă de la primul curs.
6. analogia:
Pentru a înțelege un curs de metode calitative trebuie să ai în minte aceeși logică a cercetării sociale, bazată pe inferențe, ca și la cursul de metode cantitative.
7. reprezentarea:
Ce are acest curs atât de special? ... exemplele date de profesor.
8. constituirea (reprezentarea unor sub-clase):
Acesta este un curs de metode de cercetare în științele sociale ... are o componentă teoretică, o componentă de metodologie, o componentă de exemple și o componentă de exerciții aplicate.
9. covarianța:
Un student care a participat la cursul anterior, ar avea cea mai mare șansă să ne spună care au fost principalele lucruri învățate la acel curs.
10. alternativele:
Putem discuta despre analiza discursului în clasă sau la o cafelea în centrul orașului.
11. cauză- efect:
Dacă înțeleg exemplele date de profesor la curs atunci îmi va fi mai ușor să trec examenul la această materie.
12. adversativitatea (opoziția):
Este o chestiune de viață și de moarte.
13. inferența:

Și la acest curs profesorul utilizează foarte multe exemple.

Repertorii de interpretare a unui discurs

Pe lângă context, înțelegerea discursurilor este condiționată de repertoriile de interpretare ale acestora. Repertoriile de interpretare sunt generate de așa numitele „teme” sau „discursuri” de graniță în funcție de care cei care pronunță un discurs își definesc identitatea și statutul moral (Silverman, 2001, 2004).

Temele și repertoriile de interpretare sunt numeroase și diversificate (Farr and Moscovici, 1984). Spre exemplu, în spațiul social una dintre cele mai importante teme care s-a constituit în repertoriu de interpretare a unui discurs este aceea a „egalității” sau „nediscriminării”. Aceste teme sunt prezente permanent în discursul grupurilor sociale discriminate sau defavorizate. Forțele politice care nu sunt la guvernare își vor construi discursurile în jurul repertoriului „schimbării”.

Discursul științific occidental este dominat de repertoriul „falsificării” (Silverman, 2001, 2004). În același timp, discursul științific occidental este influențat de elementele unor alte tipuri de discursuri din lumea socială și politică; spre exemplu, discursurile feministe, rasiale sau cu privire la globalizare se interesează cu discursul științific (Crawford, 2004).

Discursurile din lumea politică au fost și ea dominată de discursuri de graniță. Iată câteva exemple: (1) Discursul lui Winston Churchill de la Westminster College în Fulton, Missouri în 5 martie, 1946 (Anexa 1) – *Iron Curtain Speech* - a devenit repertoriu de exprimare a neînțelegerilor și tensiunii în relațiile internaționale, (2) discursul lui John F. Kennedy din 26 iunie (Anexa 2) - *Ich bin ein Berliner* – a devenit repertoriu de exprimare a solidarității, (3) discursul lui Martin Luther King, Jr. din 28 august 1963 la Lincoln Memorial, Washington D.C. (Anexa 3) - *I Have a Dream* – a devenit repertoriu de afirmare a aspirațiilor sociale și politice, (4) discursul lui Fidel Castro pronunțat în Plaza de la Revolución, La Habana, în 18 octombrie 1967 (Anexa 4) - *Hasta la victoria siempre* – a devenit repertoriu al revoluționarilor de stânga din întreaga lume.

Referințe:

Bach, E., (1989), *Informal lectures on formal semantics*, Albany, N.Y.: State University of New York Press;

Bloomfield, L., (1994). *Language*, Delhi: Motilal Banarsidass;

Crawford, N.C., (2004). *Understanding Discourse: A Method of Ethical Argument Analysis*, în *Qualitative Report* (Spring), Vol.2, No.1, pp.22-25;

Farr, R.M. and Moscovici, S., (eds) (1984). *Social Representations*, Cambridge: Cambridge University Press;

Green, J. and Harker, J., (eds.) (1988). *Multiple Perspective Analysis of Classroom Discourse*, Ablex Publishing, Norwood, NJ.;

Grimshaw, A.D. (ed.) (1994). *What's Going On Here? Complementary Studies of Professional Talk*, Ablex Publishing, Norwood, NJ.;

Hardy, C., Harley, B., Phillips, N., (2004). *Discourse Analysis and Content Analysis: Two Solitudes?* *Qualitative Report* (Spring), Vol.2, No.1, pp.19-22;

Hobbs, J.R., (2004). Discourse and Inference, Chapter 4: The Syntax of English in an Abductive Framework, Artificial Intelligence Center, SRI International, Menlo Park, California, January 8, <http://www.isi.edu/~hobbs>.

Laffey, M. and Jutta W., (2004). Methodological Reflections on Discourse Analysis, în *Qualitative Report* (Spring), Vol.2, No.1, pp.28-30;

Lemke, J.L., (1990). *Talking Science, Language, Learning, and Values*, Ablex Publishing, Norwood, NJ;

Mann, W. and Thompson, S., (1988). Rhetorical Structure Theory, în *Text* 8, 243-281;

Mann, W.C. and Thompson, S.A., (1988). Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization, în *Text*, 8 (3). 243-281;

Martin, J.R., (2001). Cohesion and texture, în Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton (eds). *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 35-53;

McCarthy, J.C., Peter C.W. and Monk A.F., (1992). Coherence in text-based electronic conferencing: coupling text and context, în *Journal of Language and Social Psychology* 11: 267-277;

McKeown, K.R., (1985). *Text Generation*, Cambridge, Cambridge University Press;

Mehan, H., (1979). *Learning lessons: Social organisation in the classroom*, Harvard University Press, Cambridge, MA;

Neubauer, F., (ed) (1983). *Coherence in Natural-Language Texts*. Hamburg: Buske.

Sinclair, J., and Coulthard, M.,(1975). *Towards an analysis of discourse*, Oxford University Press, London;

Silverman, D., (2001). *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*, Sage Publications, London, Thousand Oaks. Ediția în limba română, „Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii”, Polirom, Iași, 2004;

Tyler, S., (1986). Post-modern Ethnography: From Document of the Occult to the Occult Document, în J. Clifford and G. E. Marcus (eds.), *Writing Culture: The Poetics and politics of Ethnography* (pp.122-140), Berkeley: University of California Press.

Modulul IV

Imaginile

Introducere

Acest curs/capitol aduce în discuție o sursă de date sociale importantă și aparte: imaginile. Datele obținute din textele scrise, observații, interviuri și discursuri nu ne permite să înțelegem pe deplin cine lângă cine stă în mediul sau contextul pe care îl analizăm, cine la cine se uită și cum, care sunt pozițiile corporale ale celor studiați, către cine a gesticulat cutare lider politic, cât de mare este contrastul între culorile verde și roșu dintr-o reclamă, etc. Imaginile se constituie în date care permit înțelegerea și analiza unor astfel de aspecte.

Exemple de date vizuale în cercetarea socială calitativă:

Încercările de a sintetiza tipurile de imagini și întrebunțările relevante ale acestora pentru cercetarea socială calitativă au fost numeroase. Una dintre aceste sinteze a fost întocmită și publicată de Rod Watson în lucrarea *Ethnomethodology and textual analysis* (1997: 80) și cuprinde:

„Tatuaje, bilete de autobuz, etichetele mărfurilor, semne de pe stradă, indicatoarele și cadranele ceasurilor, informațiile notate cu cretă pe tăblițe, *screen saver*-urile computerelor, bordurile mașinilor, logo-urile companiilor, contractele, tablourile cu afișajul plecărilor și sosirilor trenurilor, titlurile programelor TV, teletextul, mesajele scrise pe tricouri, modalitățile de închidere-deschidere ale aparatelor (design-ul acestora), bancnotele de 10 £ sau alte bancnote, pașaporturile și cărțile de identitate, cecurile și taxele fiscale, Bibliile, rețetele, ziarele și revistele, modalitățile de marcarea a drumurilor, tastaturile computerelor, rețetele medicale, felicitările, notele de plată, hărțile, Analele Parlamentului, desenele graffiti, topurile muzicale, liturghiile, carnetele de conducere, certificatele de naștere, de căsătorie și de deces, carnetele de vot, certificatele de grad [militar], rapoartele contabile, inventarele, tablourile care afișează scorurile de cricket, cărțile de credit (Rod Watson, *Ethnomethodology and textual analysis*, în D. Silverman (ed.), 1997, *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, London, Sage, pg.80).

Evident această sinteză nu este completă și nici singulară. Imagini sunt peste tot iar interesul cercetătorilor din științele sociale a dat dovadă că este în permanentă expansiune, astfel că alte sinteze pot fi alcătuite.

Tipuri de imagini

Încercările de a tipologiza imaginile au fost de-a lungul timpului numeroase. Criteriul principal pe care diverșii exegeți l-au pus în aplicare în aceste tipologizări a fost acela al relației dintre ceea ce este reprezentat în imagine și ceea ce se presupune că este reprezentat. Dintre aceste tipologii cea mai importantă și cea la care cei care studiază imaginile fac cel mai des referință aparține lui Charles Peirce (1931-58, 1564). Peirce a împărțit imaginile în trei marii categorii:

- i) *imagini iconice* – în care ceea ce este reprezentat seamănă cu, sau imită realitatea reproducând cât mai multe din caracteristicile acesteia. Spre exemplu:

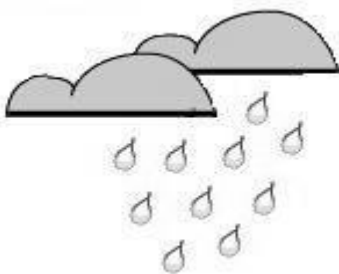

(Ian Sanderson, Girl in a Polka Dot Dress, Art Print, 16 x 16 in)

- ii) *imagini simbolice* – în care, între ceea ce este reprezentat și ceea ce se presupune că reprezintă din lumea reală există o relație arbitrară, convențională. Spre exemplu:

$\Sigma, \text{♀}, \text{♂}, \$$

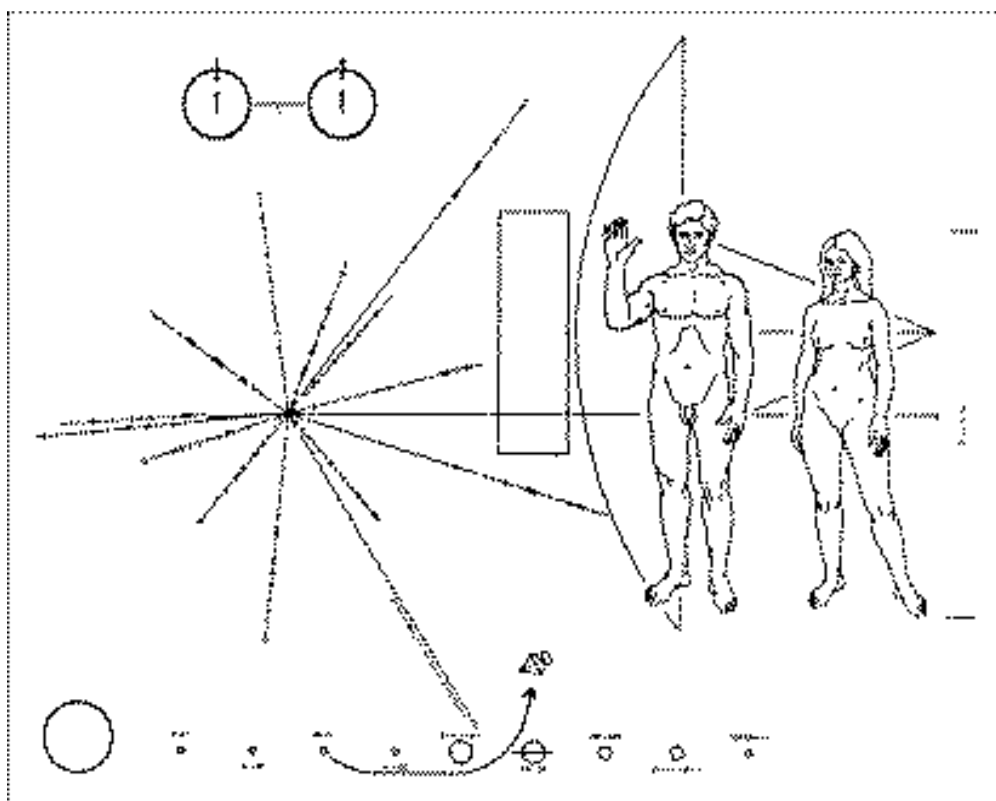
- iii) *imagini index* – în care există o relație nearbitrară și directă (de natură fizică sau cauzală) între ceea ce este reprezentat și ceea ce se presupune că reprezintă din lumea reală. Spre exemplu:

Imagini și coduri

Analiza imaginilor, ca și toate celelalte tipuri de analiză de date sociale, dar poate mai mult decât acestea, este fundamentată pe coduri. Codurile sunt convenții de comunicare, ele organizează imaginile în date cu sens atât pentru cel care a vrea să semnifice ceva prin imagine cât și pentru cel care vede acea imagine. Să luăm, pentru exemplificare, mesajul pictorial inscripționat pe o plăcuță aurită cu care NASA a echipat în 1972 modulul spațial Pioneer 10 și care are menirea de a transmite unor civilizații extraterestre informații despre Terra și locuitorii acesteia:

in
se

vedem în această
1 (1974) referindu-

endentă de
aștem deja.

Chiar și priveliștea ciudatelor figuri dezbrăcate din imagine nu poate fi separată în mintea noastră de cunoștințele pe care le avem. Noi știm că picioarele folosesc la a sta pe ele și ochii la a privi și proiectăm aceste cunoștințe asupra acestor configurații, care ar arăta ca ‘nimic de pe pământ’ fără această informație anterioară. Doar această informație ne permite să separăm codul de mesaj; vedem care dintre linii au fost concepute pentru a fi contururi și care au fost concepute pentru a fi modele convenționale. Creaturile ‘educate științific’ din spațiu vor putea fi iertate dacă vor vedea figurile ca și niște construcții filiforme între care plutesc liber niște fragmente. Chiar dacă vor descifra această parte din cod, ce vor putea înțelege văzând brațul drept al femeii care se termină cu ceva de forma unui gât și cioc de pasăre flamingo? Figurile sunt ‘reprezentate la scală în raport cu liniile navei spațiale’ dar, dacă recipientele se presupune că sunt desenate în perspectivă, creaturile extraterestre ar putea să observe acest lucru și să conceapă nava ca fiind mult în spate, lucru care ar face minusculă scala la care sunt reprezentate figurile. În ceea ce privește faptul că ‘bărbatul ține mâna dreaptă în formă de salut’ (femeia speciei fiind presupusă mai puțin prietenoasă), nici măcar un chinez sau un indian de pe Terra nu ar fi în stare să interpreteze corect în propriul său cod acest gest.

Reprezentarea oamenilor este însoțită de o hartă: un model de linii alături de figurile care reprezintă cei 14 pulsari ai Căii Lactee, toate acestea fiind desenate pentru a localiza soarele universului nostru. Un al doilea desen (cum vor putea ști că nu e parte a aceleiași hărți?) ‘reprezintă pământul și celelalte planete în relație cu soarele și cu drumul lui Pioneer plecând de pe Terra și trecând pe lângă Jupiter.’ Traiectoria, cum se poate observa, este prevăzută cu o săgeată care indică direcția; se pare că designer-ilor le-a scăpat faptul că săgețile sunt un simbol convențional care nu este cunoscut de o rasă care nu a avut niciodată ceva echivalent cu arcul și săgețile.” (Ernst Gombrich, *The*

Visual Image, în David R Olson (Ed.): *Media and Symbols: The Forms of Expression, Communication and Education*. Chicago, IL: University of Chicago Press, pp 255-8).

Un exemplu mai banal, în acest sens, este dat de imaginile de pe plăcuțele care se află deasupra fiecărei încăperi din clădirea Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Universitatea „Babeș-Bolyai”, de pe strada Traian Moșoiu numărul 71 din Cluj-Napoca. Aceste plăcuțe pe un fond auriu (remarcați prima asemănarea cu plăcuța de pe Pioneer 10) arată cam așa:

Sala II/4

... unde „II” reprezintă etajul la care se află sala respectivă, iar „4” poziția ocupată de sală în coridorul de formă pătrată al clădirii, numărarea începând de pe latura din partea stângă a coridorului din direcția în care se intră pe hol de pe scările de acces spre etajul II (a doua asemănare cu plăcuța de pe Pioneer 10). Citirea codurilor de acest fel le ia tuturor celor care vin pentru prima dată în clădirea facultății destul de multă vreme, așa se face că periodic în primul semestru al fiecărui an universitar în biroul meu – codat „Sala I/8” intră câte un student de anul întâi care mă întreabă dacă acolo vom ține cursul de „Introducere în metodologia cercetării științelor sociale”.

Extraterestrii și studenții de la științe politice din anul I nu au nici un motiv de a se simți jenați de aceste situații. Fiecare dintre noi are probleme atunci când încercă să analizeze imagini de pe artefacte care nu ne sunt familiare; un exemplu ar putea fi atunci când deschidem o culegere de matematică și ne răsare în față imaginea unui șir de numere între care sunt intercalate $\int, \sum, \sqrt, \equiv, \prod, \Theta, \emptyset, \Delta$, etc.

Conotații și denotații ale imaginilor

Pe lângă coduri, în procesul de analiză al imaginilor un rol important este jucat de conotațiile și denotațiile relației dintre cel care vrea să reprezinte ceva într-o imagine și ceea ce este reprezentat în imagine. „Denotația” se referă la ceea ce este literal evident pentru toți cei care văd o imagine indiferent de cultura din care provin și de momentul de timp la care imaginea este văzută. „Conotația” se referă la sensurile socio-culturale și asocierile subiective pe care le produce o imagine (Panofsky, 1970). Spre exemplu, imaginea de mai jos, la nivel denotativ, reprezintă un bărbat cu plete și barbă care poartă pe cap o bască pe care este inscripționată o stea; aceeași imagine la nivel conotativ este asociată cu spitalul revoluționarilor de stânga, cu rezistența în fața diferitelor forme de imperislm modern, cu lupta până la capăt pentru idealuri, etc.

Ceea ce denotă și ceea ce conotă o imagine implică utilizarea unor coduri. Există însă o diferență între aceste coduri. Denotarea implică coduri asupra cărora există un consens larg dincolo de convențiile culturale sau de experiențele istorice. Conotarea implică coduri asupra cărora există un consens restrâns la nivelul unei comunități care împărtășește aceeași cultură și experiență istorică. Spre exemplu, vacuța din imaginea de mai jos pentru un reprezentant al culturii occidentale-europene reprezintă pur și simplu o vacuță, dar pentru un reprezentant al culturii indiene aceeași imagine e simbolul a ceva sfânt.

Și pentru un occidental imaginea vacuței ar avea conotații dacă, spre exemplu, aceasta ar fi de culoare mov. O vacuță mov este pentru orice european este simbolul unei mărci de ciocolată și abia apoi o vacuță.

Literatura de specialitate se referă uneori la noțiunile de „conotație” și „denotație” în termeni de „ordine de semnificație” (Barthes, 1957, 1964). Primul ordin de semnificație este acela al denotației – la acest nivel un semn sau o imagine are atașată o semnificație care transgresează convențiile unei singure culturi și este comună tuturor culturilor. Al doilea ordin de semnificație este cel al conotației - la acest nivel un semn sau o imagine are atașat pe lângă semnificația comună tuturor culturilor și o alta specifică doar unei sau unora dintre culturi. Prin acest mecanism de atașare a unei alte semnificații un semn sau o imagine poate fi încărcată cu mai multe înțelesuri.

Principii de structurare a unei imagini

Când analizăm imagini avem nevoie de principii de structurare dintr-un motiv simplu: nu putem înțelege altfel lucruri cum sunt, spre exemplu, profunzimea sau scala la care sunt reprezentate elementele care compun o imagine. Am văzut deja cu ce probleme se pot confrunta reprezentanții unei civilizații extraterestre care vor încerca să citească imaginea inscripționată pe plăcuța lui Pioneer 10.

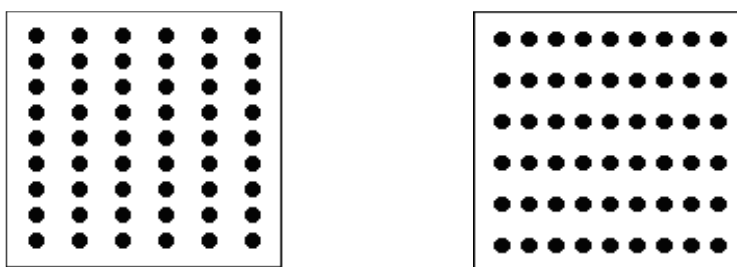
Studiul principiilor de structurare a imaginilor vizuale a fost inițiat în psihologie de o serie de autori denumiți generic *Gestalt psychologists* – această școală a fost reprezentată între alții de Max Wertheimer, Wolfgang Köhler, Edgar Rubin și Kurt Koffka – care consideră că există anumite trăsături ale percepției vizuale umane care se constituie într-un cod perceptual. Școala *Gestalt psychologists* a adus în discuție și a fundamentat câteva principii de structurare a unei imagini. Aceste principii sunt: distincția formă-fond, proximitatea, similaritatea, continuitatea, închiderea, dimensiunea, înconjurarea, simetria și pregnanța.

Primul *principiu*, al *distincției formă-fond*, se referă la tendința percepției vizuale umane de a separa o formă dominantă de fondul imaginii. O ilustrare a acestei tendințe este o imagine concepută de Edgar Rubin (1915) și care arată în felul următor:

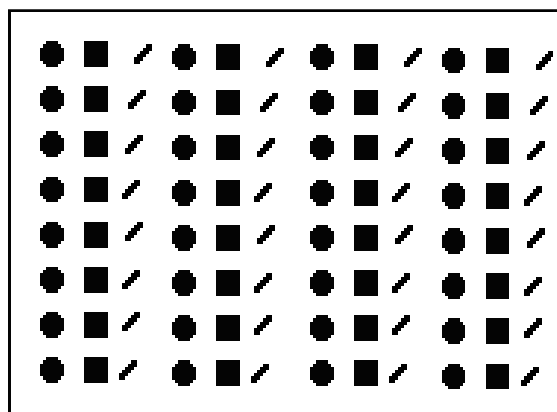
... în această imagine există cel puțin două modalități de a vedea o formă dominantă și un fond. Putem vedea o formă dominantă formată din „două profiluri umane față în față” și un fond „alb”, sau putem vedea o formă dominantă de „clepsidră” pe un fond „negru”. Percepția fiecăruia dintre noi favorizează o interpretare în fața celeilalte.

Principiul proximității este ilustrat cu ajutorul următoare perechi de imagini:

... în fiecare avem același număr de „puncte” așezate pe coloane și rânduri, dar avem tendința ca în prima imagine să observăm că „punctele” sunt așezate vertical, în coloane, iar în a doua imagine avem tendința să observăm că „punctele” sunt așezate orizontal, pe rânduri. Principiul proximității este simplu: elementele care compun o imagine („puncte” în acest caz) le vedem ca formând un model (în acest caz, în coloane și rânduri) în funcție de proximitatea spațială dintre ele.

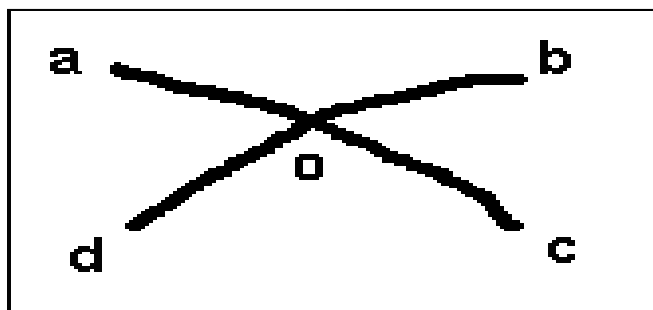
Principiul similarității este ilustrat în acest curs de următoarea imagine:

... cercurile, pătratele și liniile înclinate sunt așezate la distanță egală unele de altele atât pe axa orizontală cât și pe cea verticală, ceea ce scoate din joc principiul proximității. Cu toate acestea fiecare dintre noi când se uită la această imagine vede coloane de cercuri, pătrate și linii înclinate așezate alternativ. (Am fi putut să vedem și un model format din rânduri, fiecare rând fiind format din cercuri,

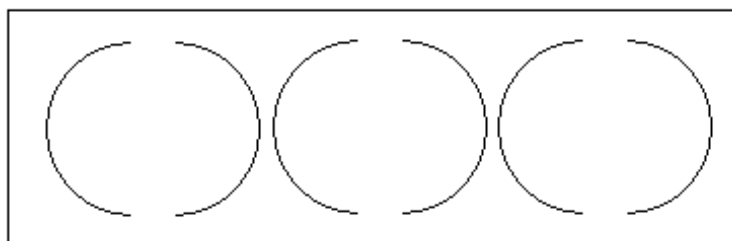
pătrate și linii înclinate așezate alternativ, dar nu l-am văzut). Se poate observa simplu că avem tendința de a așeza elementele care sunt similare între ele în același model (aici modelul este „o coloană”).

Principiul continuității specifică că avem tendința să vedem ca formând un model acele elemente care sunt legate între ele în mod continuu și nu abrupt/discontinuu. Spre exemplu, în imaginea următoare:

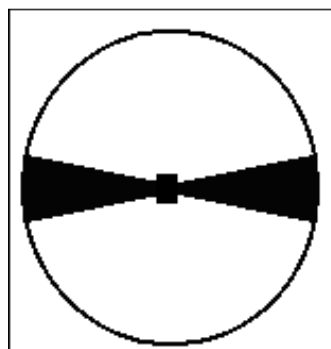
... avem tendința să vedem linii între punctele *a* și *c* și *b* și *d*, dar nu și între *a* și *d* sau între *d* și *c*.

Potrivit *principiului închiderii* avem tendința de a vedea ca formând un model, acele elemente ale unei imagini care dau impresia ca se închid unele în altele, decât cele care se deschid unele spre altele. Astfel, în imaginea următoare:

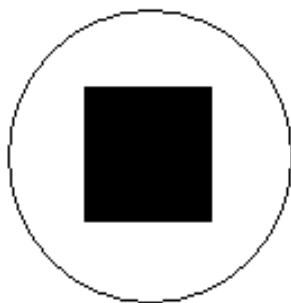
... avem tendința să vedem trei cercuri „rupte” la mijloc, mai degrabă decât să vedem două forme de care aduc cu litera grecească *chi* – χ aflate între paranteze.

Principiul dimensiunii spune că avem tendința să vedem suprafețele mai mici ale unei imagini ca făcând parte din același model. În imaginea următoare:

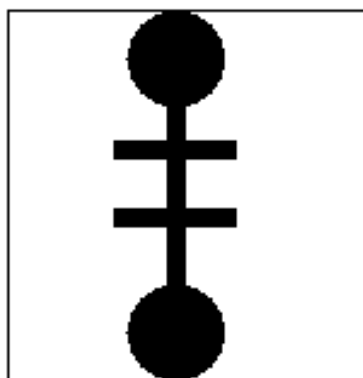

... avem tendința de a vedea mai degrabă un *papillon* de culoare neagră, decât două evantaie de culoare albă.

Potrivit *principiului înconjurării* tindem să vedem suprafețele care sunt înconjugate de alte suprafețe ca formând un model. În imaginea următoare vedem un pătrat negru și nu un cerc alb din care este decupat un pătrat.

Principiul simetriei spune că avem tendință de a vedea modele formate din suprafețe simetice pe fonduri asimetrice. Imaginea de mai jos ilustrează acest lucru:

Principiul pregnanței înglobează toate celelalte principii și spune că dintre mai multe interpretări posibile tindem să le vedem pe cele mai simple și mai stabile.

Concluzie

Acest curs/capitol a încercat să prezinte trei dimensiuni importante – cod, conotații/denotații și principii de structurare - de care trebuie ținut cont atunci când vrem să analizăm o imagine. În funcție de tipul de imagini pe care vrem să le analizăm la aceste dimensiuni pot fi adăugate altele, mai specifice. Spre exemplu analiza imaginilor succesive sau aflate în mișcare, cum e cazul imaginilor de film, implică și alte dimensiuni de analiză, dar și în acest caz vom porni la drum tot referindu-ne la coduri, conotații și principii de structurare. În fapt, cercetările care analizează imagini, vor aduce în discuție acele dimensiuni

care mijlocesc cel mai bine înțelegerea respectivelor imagini și modul concret de realizare a acestora. În funcție de dimensiunile de analiză luate în considerare unele înțelesuri vor fi excluse iar altele incluse într-o imagine.

Referințe:

Barthes, R., (1957). *Mythologies*. New York: Hill & Wang;

Barthes, R., (1964). *Elements of Semiology*, London: Jonathan Cape;

Gombrich, E.H., (1974). *The Visual Image*, în David R Olson (Ed.): *Media and Symbols: The Forms of Expression, Communication and Education*. Chicago, IL: University of Chicago Press, pp. 255-8; first published in *Scientific American* 227 (September 1971): 82-96;

Panofsky, E., (1970). *Meaning in the Visual Arts*. Harmondsworth: Penguin;

Peirce, C. S., (1931-58). *Collected Writings (8 Vols.)*. (Ed. Charles Hartshorne, Paul Weiss & Arthur W Burks). Cambridge, MA: Harvard University Press;

Rubin, E., (1915). *Synsoplevede Figurer*, Copenhagen: Gyldendalske;

Watson, R., (1997). *Ethnomethodology and textual analysis*, în D. Silverman (ed.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, London, Sage, pp.80-98.

Modului V

Codarea datelor calitative. Un exemplu

Introducere

După ce datele au fost culese – prin observație, interviuri, din texte sau imagini, etc - trebuie să identificăm o modalitate de a le organiza, configura, selecta, transforma, abstractiza și reprezenta într-un mod care să aibă cât mai mult sens pentru cercetarea pe care o facem (Lazarsfeld și Barton, 1951; McKinney, 1969, 1970; Bailey, 1973; Constat, 1993; Miles and Huberman, 1994). Codarea datelor și produsul final al acestui proces – categoriile de date – au ocupat segmente importante din domeniul larg al cercetării sociale empirice încă de la începuturile acestuia (vezi, spre exemplu, Weber, 1904).

Datele brute chiar dacă foarte adesea vorbesc în nume propriu (lucru foarte evident, mai ales în cazul datelor calitative) foarte rar vorbesc între ele. Cum analiza de date presupune punerea lor în legătură, procesul de codare este necesar pentru că nu pot fi prezentate cititorului date neorganizate și necategorizate în speranța că acesta își va da seama care date în ce categorie se plasează și cum se leagă între ele. Codarea este procesul prin care datele sunt dezasamblate, conceptualizate și reasamblate în alte date noi (Strauss și Corbin, 1990), și presupune minimizarea, evidențierea sau ignorarea unor dimensiuni ale acestora, cu scopul de a servi intențiilor anunțate ale cercetării. Acest lucru trebuie făcut într-un mod transparent și consistent.

Acest curs/capitol prezintă procedurile clasice de codare a datelor, exemplifică câteva dificultăți care pot apărea în codarea datelor și exemplifică procedeele inductive și deductive de codare a datelor

Proceduri de codare

Categoriile sunt rezultatul unui proces de grupare. Datele brute sunt împărțite în grupuri în funcție de o serie de atribute ale acestora. Principiul după care se face gruparea este următorul: elementele care sunt plasate în același grup trebuie să fie cât mai asemănătoare între ele și cât mai diferite de elementele plasate în alte grupuri. Potrivit lui unei tradiții de cercetare inițiată de Paul Lazarsfeld (1937) și Allen Barton (1955) plasarea datelor brute în grupuri și definirea categoriilor are la bază o combinație de atribute între care există relații cu sens. Sensul relațiilor dintre atribute este aplicat deductiv de teoria de la care am plecat în cercetarea pe care o face sau este derivat inductiv din datele brute. Literatura de specialitate menționează cinci modalități sau proceduri de codare a datelor calitative: codarea deschisă (denumită uneori și conceptuală sau tematică), codarea axială, codarea selectivă, codarea factuală și codarea interpretativă. Aceste codări sunt tipologii analitice și trebuiesc făcute explicite în procesul de analiză a datelor.

Pentru a exemplifica modul în care funcționează aceste proceduri de codare a datelor voi face din nou apel la fragmentul de interviu pe care l-am utilizat deja cu câteva ocazii în cursurile/capitolele anterioare:

Interviu de grup (extras din transcriere). Tema: nivelul și calitatea informației recepționată de la posturile locale de radio. Interviuul a fost realizat în Cluj-Napoca, România, în iunie 2004.

Componența grupului : ascultători Radio Cluj, cu vârsta de 45+ ani; studii medii (liceul, școală post-liceală, școală profesională); [Subiect1: 45 ani, bucatareasă; Subiect2: 40 ani, portar; Subiect3: 58 ani femeie de serviciu; Subiect4: 51 ani educatoare; Subiect5: 56 ani, învățătoare].

Moderator: Radioul este, mai mult sau mai puțin, parte a vieții fiecăruia dintre noi. Dumneavoastră cât de des ascultați Radio Cluj? Care sunt segmentele orare în care ascultați cel mai des acest post de

radio? Vă puteți aminti trei emisiuni ale acestui post de radio? Vă puteți aminti numele unor realizatori de emisiuni ale Radio Cluj?

Subiect1: Eu ascult de la 6 la 7 știrile zilnic și sâmbătă seara muzică de Cluj transmisă de V. și G.F. , și duminica dimineața iarăși.

Moderator: Și în timpul săptămânii vă puteți aduce aminte ce ascultați?

Subiect1: V-am spus, știrile de dimineață, programul de la 6 la 7 fără 20.

Subiect2: Tot așa. Muzică populară și duminica dimineață.

Moderator: Muzică populară numai duminica sau în fiecare zi?

Subiect2: În fiecare zi.

Moderator: Și alte tipuri de programe, de exemplu știri, actualități, reportaje?

Subiect 1: Nu le prindem.

Subiect 3: Eu tot așa, muzică populară, la știri mai puțin... alea la televizor.

Subiect 4: Eu ascult în fiecare sâmbătă de la 6 la 8, știrile, muzica, sportul. La emisiunea de sport e ...

Subiect 5: V.

Subiect 4: V., care face foarte frumos cum vorbește.

Subiect 5: Și eu îl ascult.

Subiect 4: E un băiat așa bun.

Subiect 3: Da.

Subiect 4: Și transmisiile care se fac la meciuri tot de V. se fac. Ce mai ascult? ... Știrile, emisiunile alea despre agricultură, unde ne spune ce se folosește în agricultură.

Subiect 5: Știrile de la 6 dimineața, ascult mai departe sportul, îmi place cum prezintă V. Pe urmă se întrerupe. Dar când sunt acasă îmi place de la 11 „Răspundem ascultătorilor”, când pune întrebări, și mai ales cele legate de protecție socială, sănătate, agricultură... și muzică populară.

Moderator: Vă amintiți numele realizatorilor?

Subiect 1: G.F.

Subiect 5: Și iară duminica erau tot felul de personalități, cu activitatea lor, dar nu vă știu spune emisiunea, că după ce veneam de la biserică, până mă dezbrăcam, era începută emisiunea. Dar îmi plăcea să ascult fiecare ce a realizat, unde e, cum e ... mi-a plăcut.

Subiect 4: Și cele pentru copii, cu un copil invitat.

Subiect 1: Aia e seara, înainte de Cluj.

Subiect 5: Și a spus poezii religioase.

Subiect 4: Este o emisiune cum era înainte „Bună seara copii”.

Subiect5: „Înger îngerășul meu”, așa ceva începe emisiunea. Și aceea îmi place să o ascult, dar e numai vinerea seara, sau când e?... sau sâmbăta seara?

Subiect 3: Sâmbăta seara e muzică populară.

Subiect 5: Oricum eu cred ca sunt interesante emisiunile legate de activitatea socială, de agricultură, de pensii, de sănătate.

Subiect 4: Știrile locale...

Subiect 5: Da, și știrile locale... astea în primul rând.... vremea.....

1. Codare deschisă/conceptuală/tematică – categoriile sunt dezvoltate așa cum rezultă acestea din datele culese. De exemplu, în cazul textului de mai sus la categoria „emisiuni ascultate” sunt clasate „știri de dimineață”, „muzică populară”, „emisiuni despre agricultură”, „răspundem ascultătorilor” și „sportul”; acele categorii de emisiuni care nu apar *expresis verbis* în datele brute nu vor fi codate și nu le vom utiliza în analizele ulterioare. Procesul este „dechis” întrucât cel care face codarea pleacă la drum fără să facă asumții *à priori* cu privire la ce fel de categorii ar putea fi identificate.

2. *Codare axială* – categoriile sunt împărțite în subcategorii interconectate între ele. Spre exemplu, categoria „emisiune informativă” poate fi împărțită în categoriile „știri de dimineață” (care are ca și variante posibile „știrile de la 6 la 7”, „sportul” și „răspundem ascultătorilor”) și „emisiunile de informații practice” (care are ca și variantă posibilă „emisiunile despre agricultură”).

3. *Codare selectivă* – categoriile sunt construite în așa fel încât să evidențieze legăturile structurale între categorii. De exemplu, categoria „emisiune informativă” poate fi structural legată de categoria „nivel de informare” sau „tip de informație urmărită” (actualități, sănătate, agricultură, etc).

4. *Codare factuală* – în procesul de codare sunt luate în considerare acțiuni, definiții, evenimente și procese care au avut loc și care sunt menționate în datele brute. Spre exemplu, vom coda categoria „emisiune ascultată” dar nu și categoria „emisiune care se dorește a fi ascultată”.

5. *Codare interpretativă* – se concentrează asupra unor aspecte abstracte rezultate din teorie. Spre exemplu, vom defini categoria „nevoie de cunoaștere” unde vom încadra toate formulările care pot fi presupuse a se încadra din punct de vedere teoretic fenomenului de nevoie de cunoaștere.

Dificultăți de codare

Să presupunem că atunci când am realizat acest interviu aveam în minte o concepție cu privire la tipurile și categoriile de date pe care le voi putea culege, respectiv date cu privire la „nivelul și calitatea informației recepționată de la posturile publice de radio”. Să presupunem că aveam în minte și o serie de clase de concepte cu care voi lucra, de exemplu: „consum media”, „nivel de informare”, „nevoia de cunoaștere”, etc, pe care le-am operaționalizat în întrebările de interviu. După ce am citit transcrierea interviului constat că nici unul dintre cei intervievați nu face în mod expres referire la aceste denumiri generice. Respondenții fac doar referire la multe lucruri care ar putea să intre la categoria „consum media” sau „nivel de informare”. Dificultățile de codare apar atunci când observ că aceeași informație brută poate fi subsumată mai multora dintre conceptele cu care lucrez; spre exemplu, formularea: „Eu ascult în fiecare sâmbătă de la 6 la 8, știrile, muzica, sportul” poate fi clasată în categoria „consum de media”, dar și în categoria „nivel de informare” sau „nevoia de cunoaștere”. Formularea „știrile de dimineață, programul de la 6 la 7 fără 20” este mai ușor de prelucrat întrucât tipul de emisiune ascultată și momentul la care este audiată aceasta emisiune este clar și nu poate fi încadrată la alt moment de timp decât la „de la 6 la 7 fără 20” sau la o altă categorie de emisiune decât la „știri de dimineață”.

Dezvoltarea inductivă a categoriilor și codurilor de date

Literatura de specialitate are puține răspunsuri formalizate la întrebarea „cum sunt construite inductiv categoriile de date?” Sfatul specialiștilor este acela de a dezvolta coduri care să fie cât mai aproape de datele brute și să fie formulate în termenii datelor brute.

În datele brute din interviul de mai sus întrebarea în jurul căreia se concentrează răspunsurile este: „care sunt emisiunile ascultate la radio?” (cu toate că inițial au fost formulate mai multe întrebări: cât de des ascultați Radio Cluj? Care sunt segmentele orare în care ascultați cel mai des acest post de radio? Vă puteți aminti trei emisiuni ale acestui post de radio? Vă puteți aminti numele unor realizatori de emisiuni ale Radio Cluj?), și în cele ce urmează voi exemplifica o modalitate de a identifica și coda categoriile de răspunsuri înregistrate la această întrebare. Pentru că sunt un cercetător care dorește ca rezultatele muncii lui să fie cât mai consistente și cât mai valide trebuie să adopt în mod explicit o tipologie de codare a datelor pe să o păstrez pe tot parcursul procesului respectiv, sau dacă aleg să o

schimb la un moment dat trebuie să justifice acest lucru. În exemplul de față optez pentru o codare deschisă. Pentru a efectua o identificare a categoriilor de date voi urma, cu câteva adaptări, pașii teoretici ai schemei propusă de Willms and Johnson (1996).

Primul pas care trebuie făcut pentru a dezvolta categorii de răspunsuri pentru „emisiuni ascultate” este acela de lista toate răspunsurile posibile permise:

1. *Eu ascult de la 6 la 7 știrile zilnic și sâmbătă seara muzică de Cluj transmisă de V. și G.F. , și duminica dimineața iarăși*
2. *Tot așa. Muzică populară și duminica dimineață*
3. *Eu tot așa, muzică populară, la știri mai puțin... alea la televizor*
4. *Eu ascult în fiecare sâmbătă de la 6 la 8, știrile, muzica, sportul. La emisiunea de sport e ...*
5. *Și transmisiile care se fac la meciuri tot de V. se fac. Ce mai ascult? ... Știrile, emisiunile alea despre agricultură, unde ne spune ce se folosește în agricultură*
6. *Știrile de la 6 dimineața, ascult mai departe sportul, îmi place cum prezintă V. Pe urmă se întrerupe. Dar când sunt acasă îmi place de la 11 „Răspundem ascultătorilor”, când pune întrebări, și mai ales cele legate de protecție socială, sănătate, agricultură... și muzică populară*
7. *Și iară duminica erau tot felul de personalități, cu activitatea lor, dar nu vă știu spune emisiunea, că după ce veneam de la biserică, până mă dezbrăcam, era începută emisiunea. Dar îmi plăcea să ascult fiecare ce a realizat, unde e, cum e ... mi-a plăcut*
8. *Și cele pentru copii, cu un copil invitat.*
9. *Este o emisiune cum era înainte „Bună seara copii”*
10. *„Înger îngerășul meu”, așa ceva începe emisiunea. Și aceea îmi place să o ascult, dar e numai vinerea seara, sau când e? ... sau sâmbăta seara?*
11. *Sâmbăta seara e muzică populară*
12. *Oricum eu cred ca sunt interesante emisiunile legate de activitatea socială, de agricultură, de pensii, de sănătate*
13. *Știrile locale...*
14. *Da, și știrile locale... astea în primul rând... vremea...*

Pasul al doilea constă în plasarea în aceeași categorie a răspunsurilor care par a fi formulate în aceeași termenii. Spre exemplu, „sportul”, „emisiunea de sport” și „transmisiile care se fac la meciuri” pot fi plasate în aceeași categorie. Cum am adoptat o codare deschisă care își propune să fie cât mai aproape de datele brute, voi adopta una dintre formulări ca și cod, spre exemplu: „emisiune de sport”. Similar, „emisiunile alea despre agricultură, unde ne spune ce se folosește în agricultură” și „răspundem ascultătorilor” pot fi plasate în aceeași categorie și codate „răspundem ascultătorilor”.

Pasul următor constă în listarea răspunsurilor ținând cont de codurile pe care le primește fiecare.

categoria „știri”	categoria „muzică”	categoria „emisiune de sport”	categoria „răspundem ascultătorilor”	categoria „protecție socială, sănătate, agricultură”	categoria „personalități și activitatea lor”	categoria „pentru copii”
-------------------	--------------------	-------------------------------	--------------------------------------	--	--	--------------------------

1. știrile	6. muzică de Cluj	9. sportul	12. emisiunile alea despre agricultură, unde ne spune ce se folosește în agricultură	14. cele legate de protecție socială, sănătate, agricultură	16. și iară duminica erau tot felul de personalități, cu activitatea lor, dar nu vă știu emisiunea	17. cele pentru copii, cu un copil invitat
2. știrile de la 6 dimineața	7. muzică populară	10. emisiunea de sport	13. „Răspunde m ascultătorilor”, când pune întrebări	15. emisiunile legate de activitatea socială, de agricultură, de pensii, de sănătate		18. o emisiune cum era înainte “Bună seara copii”
4. știrile locale	8. muzica	11. transmisiile care se fac la meciuri				
5. vremea						

Odată stabilite codurile și formulările care primesc același cod trebuie să verificăm dacă unele categorii pot sau nu pot fi divizate în categorii mai specifice, sau dacă unele categorii pot fi lipite unele de altele pentru a forma o singură categorie. Spre exemplu, categoria de emisiuni „*legate de protecție socială, sănătate, agricultură*” ar putea fi divizată în categoriile emisiuni de „protecție socială”, emisiuni „despre sănătate” și emisiuni „despre agricultură”. Categoria „personalități și activitatea lor” și categoria „pentru copii” ar putea să formeze categoria de emisiuni „dedicate unor categorii sociale aparte”.

De asemenea, trebuie să verificăm dacă răspunsurile care conțin elemente asemănătoare și se află în categorii diferite, sunt suficient de diferite pentru a rămâne în acest fel. Spre exemplu, formularea „emisiunile alea despre agricultură, unde ne spune ce se folosește în agricultură” și formularea „emisiunile legate de activitatea socială, de agricultură, de pensii, de sănătate” sunt suficient de diferite pentru a fi în categorii diferite sau nu?

Aplicarea deductivă a categoriilor și codurilor de date

Aplicarea deductivă a unor categorii presupune existența unor formulări teoretice care pot fi puse în legătură directă cu datele brute. Din punct de vedere procedural acest lucru presupune atribuirea unor etichete unor elemente sau înșiruri de elemente provenite din datele brute. Pentru a realiza acest lucru cercetătorul trebuie să aibă la dispoziție etichete, definiții, exemple și reguli de codare pentru fiecare categorie deductivă posibilă.

Pentru a exemplifica cum funcționează aplicarea deductivă a categoriilor și codurilor de date mă voi referi la același interviu referitor la „nivelul și calitatea informației recepționată de la posturile locale de radio”. Categoria care mă interesează este „nivelul de informare cu privire la emisiunile de radio urmărite”. Etichetele, definițiile și regulile de codare sunt invenții proprii.

Categoria/Eticheta	Definiția	Exemplu	Reguli de codare
Nivel ridicat de informare	Deținerea de informații detaliate despre emisiunile/programele	„Știrile de la 6 dimineața, ascult mai departe sportul, îmi place cum	Corespund acestei categorii formulările pentru care cele trei

	<p>urmărite, ceea ce înseamnă că:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. este cunoscut conținutul; 2. este cunoscut realizatorul; 3. sunt cunoscute intervalele orare de difuzare. 	<p>prezintă <i>V. Pe urmă se întrerupe. Dar când sunt acasă îmi place de la 11 'Răspundem ascultătorilor', când pune întrebări, și mai ales cele legate de protecție socială, sănătate, agricultură... și muzică populară.</i>"</p>	<p>aspecte ale definiției sunt "acoperite" de informații.</p> <p>Dacă un aspect nu este acoperit de informații, formularea este trecută la categoria "Nivel mediu de informare".</p>
Nivel mediu de informare	Deținerea de informații parțiale despre emisiunile/programele urmărite.	„ <i>Eu ascult în fiecare sâmbătă de la 6 la 8, știrile, muzica, sportul. La emisiunea de sport e ...</i> ”	Corespund acestei categorii formulările în care sunt informații legate de (1) conținutul emisiunii, (2) realizator și (3) intervalele orare de difuzare, dar nu despre toate trei aspectele în același timp.
Nivel scăzut de informare	Deținerea de informații dispersate despre emisiunile/programele urmărite, ceea ce înseamnă că:	<p>„<i>Eu tot așa, muzică populară, la știri mai puțin... alea la televizor.</i>”</p> <p>„<i>Tot așa. Muzică populară și duminica dimineață.</i>”</p>	Corespund acestei categorii formulările în care informațiile legate de conținutul, realizatorul și intervalele orare de difuzare fie lipsesc fie, dacă sunt prezente, nu sunt asociate corect între ele.
	<ol style="list-style-type: none"> 1. nu este cunoscut cu exactitate conținutul; 2. nu este cunoscut realizatorul; 3. sunt cunoscute numai aproximativ 		

	sau sunt necunoscute intervalele orare de difuzare.		
--	---	--	--

Concluzie

Codarea datelor calitative este un proces a cărui dificultate este dată de identificarea modelelor și structurilor care pot primi aceeași etichetă. Prin codare datele inițiale sunt transformate într-un tip nou de date, a căror mare dezavantaj este acela că se îndepărtează de „realitate”. Deconstrucția datelor brute, înlocuirea unor elemente sau înșiruirii de elemente din aceste date cu „coduri” și reconstrucția (atenție!!!) unui alt ansamblu format din date-coduri îl îndepărtează pe cercetătorul calitativist de „lumea reală” la fel cum reprezentarea numerică îl îndepărtează pe cercetătorul cantitativist de aceeași „lume reală”. În cercetarea cantitativă oamenii sunt reduși la numere; în cercetarea calitativă sunt reduși la șiruri de cuvinte care, de cele mai multe ori, nu sunt nici măcar ale lor ci ale celui care face codarea. În plus, diferite metode de deconstrucție, codare și reconstrucție a datelor produc concluzii, perspective și răspunsuri diferite. Pentru a putea lucra cu datele, de cele mai multe ori, trebuie să acceptăm aceste compromisuri. Pentru a evita însă neajunsurile care rezultă din acest proces trebuie să fim pe tot parcursul transparenți cu privire la metodele de lucru.

Referințe:

Bailey, K. D., (1973). Monothetic and Polythetic Typologies and their Relation to Conceptualization, Measurement and Scaling, în *American Sociological Review*, 38, 18-33;

Barton, A. H., (1955). The Concept of Property-space in Social Research, în Paul F Lazarsfeld & Morris Rosenberg (Eds.), *The Language of Social Research* (pp.40-53). New York: Free Press;

Constas, M. A., (1992). Qualitative analysis as a public event: The documentation of category development procedures, în *American Educational Research Journal*, 29, 253-266;

Lazarsfeld, P. F. & Barton, A. H., (1951). Qualitative Measurement in the Social Sciences. Classification, Typologies, and Indices, în Daniel Lerner & Harold D. Lasswell (Eds.), *The Policy Sciences* (pp.155-192). Stanford University Press;

Lazarsfeld, P. F., (1937). Some Remarks on the Typological Procedures in Social Research, în *Zeitschrift für Sozialforschung*, VI, 119-139;

McKinney, J. C., (1969). Typification, Typologies, and Sociological Theory, în *Social Forces*, 48(1), 1-12;

McKinney, J. C., (1970). Sociological Theory and the Process of Typification, în John C. McKinney & Edward A. Tiryakian (Eds.), *Theoretical Sociology. Perspectives and Developments* (pp.235-269). New York: Meredith;

Miles, M.B, and Huberman, A.M., (1994). *Qualitative Data Analysis*, 2nd Ed., p. 10-12. Newbury Park, CA: Sage;

Strauss, A. & Corbin, J., (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. London: Sage;

Weber, M., (1904). Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis, in Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Edited by Johannes Winckelmann, 7th Edn (pp.146-214). Tübingen: Mohr, (1st edition, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 19, 22-87);

Willms D.G., and Johnson N.A., (1996) *Essentials in Qualitative Research: A Notebook for the Field*. Hamilton, Canada: Mc Master University.

Modulul VI

Sumarizarea datelor calitative. Un exemplu

Datele calitative, în forma lor brută sunt, de regulă, mai mult dezordonate decât ordonate. Acest lucru se întâmplă chiar și atunci când sunt culese cu instrumente care prin modul în care sunt concepute ordonează recepționarea și înregistrarea acestora. Atunci când analizăm date calitative descoperim că pe lângă detalii importante se strecoară și detalii mai puțin interesante. În plus datele brute nu se prezintă în forma cea mai adecvată pentru scopul pe care ni l-am propus în cercetarea noastră. Pentru a ușura analiza datele trebuie ordonate și reduse la detaliile care ne interesează. Prin codarea datelor discutată într-un curs/capitol separat o parte din aceste două obiective sunt atinse. Acest curs/capitol își propune să insiste în special asupra modului de compilare și sumarizare a datelor calitative.

Similar cu tabelele de compilare și sumarizare a datelor cantitative, tabelele de sumarizare a datelor calitative sunt formate din coloane și rânduri pe care sunt reprezentate temele care fac obiectul studiului. Pentru a ilustra modul de compilare și sumarizare a datelor calitative revin la datele brute din extrasul de interviu realizat în Cluj-Napoca cu tema „*nivelul și calitatea informației recepționate de la posturile locale de radio*”, și la întrebarea din acest extras referitoare la emisiunile ascultate, realizatorii și intervalul orar de difuzare a acestor emisiuni. Să presupunem că (1) emisiunile ascultate, (2) realizatorii și (3) intervalul orar de difuzare a acestor emisiuni constituie temele care fac obiectul de studiu.

Interviu de grup (extras din transcriere). Tema: nivelul și calitatea informației recepționate de la posturile locale de radio. Interviuul a fost realizat în Cluj-Napoca, România, în iunie 2004.

Componența grupului: ascultători Radio Cluj, cu vârsta de 45+ ani; studii medii (liceul, școală postliceală, școală profesională); [Subiect1: 45 ani, bucatareasă; Subiect2: 40 ani, portar; Subiect3: 58 ani femeie de serviciu; Subiect4: 51 ani educatoare; Subiect5: 56 ani, învățătoare].

Moderator: Radioul este, mai mult sau mai puțin, parte a vieții fiecăruia dintre noi. Dumneavoastră cât de des ascultați Radio Cluj? Care sunt segmentele orare în care ascultați cel mai des acest post de radio? Vă puteți aminti trei emisiuni ale acestui post de radio? Vă puteți aminti numele unor realizatori de emisiuni ale Radio Cluj?

Subiect1: Eu ascult de la 6 la 7 știrile zilnic și sâmbătă seara muzică de Cluj transmisă de *V.* și *G.F.*, și duminica dimineața iarăși.

Moderator: Și în timpul săptămânii vă puteți aduce aminte ce ascultați?

Subiect1: V-am spus, știrile de dimineață, programul de la 6 la 7 fără 20.

Subiect2: Tot așa. Muzică populară și duminica dimineață.

Moderator: Muzică populară numai duminica sau în fiecare zi?

Subiect2: În fiecare zi.

Moderator: Și alte tipuri de programe, de exemplu știri, actualități, reportaje?

Subiect 1: Nu le prindem.

Subiect 3: Eu tot așa, muzică populară, la știri mai puțin... alea la televizor.

Subiect 4: Eu ascult în fiecare sâmbătă de la 6 la 8, știrile, muzica, sportul. La emisiunea de sport e ...

Subiect 5: *V.*

Subiect 4: *V.*, care face foarte frumos cum vorbește.

Subiect 5: Și eu îl ascult.

Subiect 4: E un băiat așa bun.

Subiect 3: Da.

Subiect 4: Și transmisiile care se fac la meciuri tot de *V.* se fac. Ce mai ascult? ... Știrile, emisiunile alea despre agricultură, unde ne spune ce se folosește în agricultură.

Subiect 5: Știrile de la 6 dimineața, ascult mai departe sportul, îmi place cum prezintă *V.* Pe urmă se întrerupe. Dar când sunt acasă îmi place de la 11 „Răspundem ascultătorilor”, când pune întrebări, și mai ales cele legate de protecție socială, sănătate, agricultură... și muzică populară.

Moderator: Vă amintiți numele realizatorilor?

Subiect 1: *G.F.*

Subiect 5: Și iară duminica erau tot felul de personalități, cu activitatea lor, dar nu vă știu spune emisiunea, că după ce veneam de la biserică, până mă dezbrăcam, era începută emisiunea. Dar îmi plăcea să ascult fiecare ce a realizat, unde e, cum e ... mi-a plăcut.

Subiect 4: Și cele pentru copii, cu un copil invitat.

Subiect 1: Aia e seara, înainte de Cluj.

Subiect 5: Și a spus poezii religioase.

Subiect 4: Este o emisiune cum era înainte „Bună seara copii”.

Subiect 5: „Înger îngerășul meu”, așa ceva începe emisiunea. Și aceea îmi place să o ascult, dar e numai vinerea seara, sau când e?... sau sâmbăta seara?

Subiect 3: Sâmbăta seara e muzică populară.

Subiect 5: Oricum eu cred ca sunt interesante emisiunile legate de activitatea socială, de agricultură, de pensii, de sănătate.

Subiect 4: Știrile locale...

Subiect 5: Da, și știrile locale... astea în primul rând.... vremea.....

Aceste date pot fi compilate într-un tabel similar cu cel de mai jos. Datele inserate în acest tabel sunt cuvinte cheie și formulări care să facă posibilă identificarea acestora în datele originale.

Momentul de timp când este urmată emisiunea	Realizatorul emisiunii
emisiuni de știri muzică emisiuni de sport alte tipuri de emisiuni	
la 6 la 7 sâmbătă seara și ... duminica dimineața iarăși	<i>G.F.</i>
în fiecare zi ... Muzică populară și duminica dimineața.	
Sâmbăta seara	
în fiecare sâmbătă de la 6 la 8 în fiecare sâmbătă de la 6 la 8	<i>V.</i>
la 6 dimineața	(i) de la 11 (ii) duminica ... că după ce veneam de la biserică

Pentru a sumariza informația transmisă de cei intervievați cu privire la temele vizate de cercetare fiecare formulare din datele brute care este considerată de interes este introdusă în categoria corespunzătoare ei. Spre exemplu:

Categoria emisiune urmărită	de	Momentul de timp când este urmărită emisiunea	Realizatorul emisiunii
<i>știri</i>		<ul style="list-style-type: none">• <i>6 la 7 zilnic</i>• <i>dimineață, programul de la 6 la 7 fără 20</i>• <i>în fiecare sâmbătă de la 6 la 8</i>• <i>de la 6 dimineața</i>	

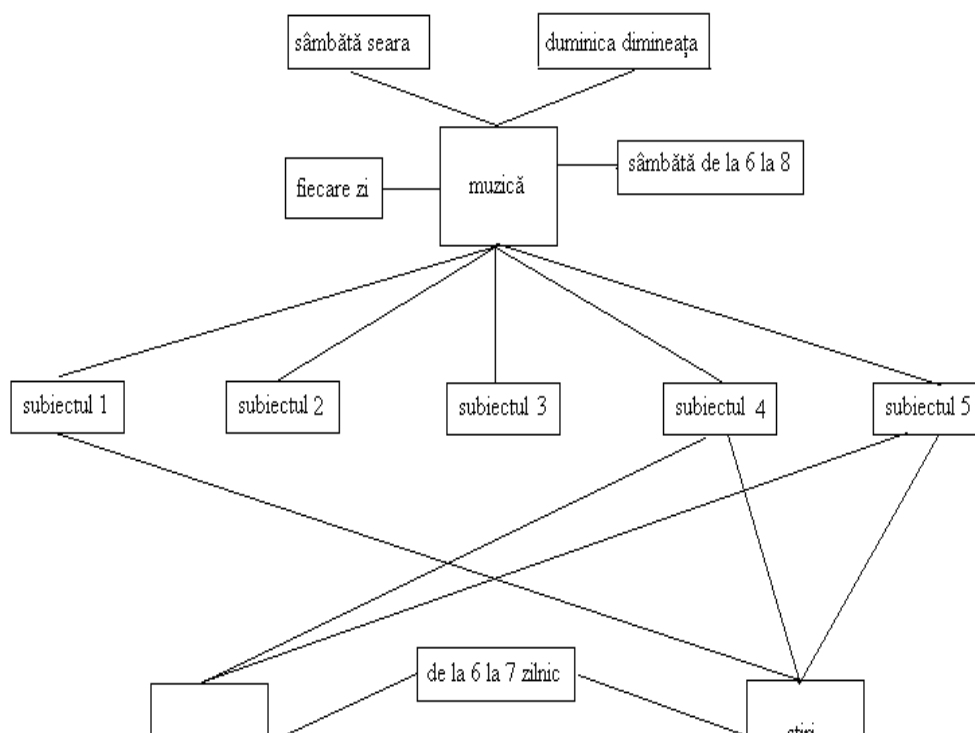
muzică	<ul style="list-style-type: none"> • sâmbătă seara muzică de Cluj ... și V. și G.F. duminica dimineața iarăși • Muzică populară și duminica dimineață • Sâmbăta seara e muzică populară • În fiecare zi
emisiune de sport	<ul style="list-style-type: none"> • Eu ascult în fiecare sâmbătă de la 6 transmisiile care se la 8, știrile, muzica, sportul. La fac la meciuri tot de emisiunea de sport e ... V. • Știrile de la 6 dimineața, ascult mai departe sportul, îmi place cum prezintă V. Pe urmă se întrerupe

În acest fel obținem o matrice asemănătoare celor din analiza de date cantitative, cu diferența că celulele matricii nu sunt completate cu numere ci cu șiruri de cuvinte. Avem acum o perspectivă de ansamblu asupra informațiilor de interes, iar citirea acestora este ușoară. Dacă citim orizontal și comparăm rândurile între ele obținem informații importante. Spre exemplu:

- emisiunile de știri sunt ascultate mai ales dimineața (de la 6 la 7) în cursul săptămânii; la fel și emisiunile de sport;
- emisunile de muzică [populară] sunt ascultate mai ales sâmbătă seara și duminică dimineața;
- la emisiunile de știri nu este amintit nici un realizator; la emisiunile sportive este amintit un realizator; iar la emisiunile de muzică [populară] sunt amintiți doi realizatori.

Dacă citim vertical, pe coloane, obținem o listă cu toate răspunsurile pe care subiecții intervievați le-au dat în legătură cu o temă de interes.

O altă modalitate de a sumariza datele brute este cu ajutorul diagramelor. O diagramă este o figură formată din căsuțe în care sunt completate informațiile de interes conectate între ele pentru a evidenția relațiile între acestea. Spre exemplu:

Sumarizarea și prezentarea datelor calitative în tabele sau diagrame se poate face în mai multe feluri. Ronald J. Chenail într-un articol intitulat „Presenting Qualitative Data” și publicat în *The Qualitative Report* [Volume 2, Number 3] din Decembrie 1995 identifică opt modalități de prezentare a datelor calitative:

1) *Natural* – Datele sunt prezentate în așa fel încât să reflecte cât mai exact fenomenul studiat. Dacă au fost obținute prin interviu de grup, datele vor fi prezentate în așa fel încât să respecte modul în care ideea sau ideile urmărite au apărut și au fost prezentate de cei intervievați, modul în care au evoluat și s-au transformat de la un subiect la altul și concluzia generală la care au ajuns totuși participanții.

2) *De la simplu la complex* – datele sunt prezentate începând cu cele mai simple și evoluând către cele mai complexe. Este astfel ușurată înțelegerea datelor.

3) *Primul venit primul prezentat* – datele sunt prezentate cronologic. Accentul cade asupra prezentării evoluției demersului de cercetare.

4) *Stil cantitativ* – datele sunt prezentate după aceeași logică ca și în cercetarea cantitativă, făcându-se apel la indicatori care să le sintetizeze: tendința centrală, frecvențe, tabele de asociere, etc.

5) *Prezentare ghidată de teorie* – datele sunt aranjate în funcție de teoria sau teoriile de la care pleacă cel care face cercetarea. Dacă cercetătoare sau cercetătorul pleacă la drum de pe o poziție feministă probabil va insista asupra modului în care experiența de viață a femeilor interviuate a determinat menționarea unui anumit tip de emisiuni ascultate la posturile de radio și nu altele.

6) *Narativ-logic* – datele sunt prezentate sub forma unei povestiri [polițiste].

7) *De la important la puțin important* – datele sunt prezentate piramidal, în stil jurnalistic: datele mai importante sunt prezentate la început iar cele mai puțin importante sunt lăsate la sfârșit.

8) *Dramatic* – este o modalitate de prezentare opusă celei piramidale, jurnalistice. Datele sunt aranjate și prezentate pornind de la cele mai puțin importante și pe măsură ce avansează prezentarea cercetării date tot mai importante sunt prezentate.

Concluzie

Compilarea și sumarizarea datelor calitative nu sunt proceduri dificile, dar necesită multă atenție și răbdare pentru identificare informației de interes. Cei care compilează și sumarizează date calitative trebuie să facă acest lucru cât mai transparent și simplu posibil și în același timp trebuie să redea cât mai fidel formulările din datele brute. Pentru a compila și sumariza date calitate sunt utilizate tabele similare cu cele din analizele de date cantitative cu diferența că locul numerelor este luat de cuvinte și șiruri de cuvinte. Cercetarea calitativă presupune formularea de întrebări simple și obținerea, de cele mai multe ori, de răspunsuri complicate. Compilarea și sumarizarea datelor calitative presupune a lua niște date care inițial sunt complicate și dezordonate și a le aranja și reprezenta în modalități cât mai simple cu putință, fără însă a le reduce la numere și operații cu numere.

Modul VII

Obiective: Introducerea noțiunilor de validitate și fidelitate a instrumentelor de cercetare socială. Realizarea unor comparații între diferitele tipuri de metode și instrumente de culegere a datelor în domeniul social din perspectiva validității și fidelității rezultatelor pe care le produc.

Ghid de studiu:

- Explicarea noțiunilor de validitate și fidelitate a instrumentelor de măsurare
- Explicarea diferențelor dintre cele două noțiuni
- Exemple de cercetări care sunt produc rezultate mai valide/fidele decât altele
- Explicarea situațiilor în care este de preferat un instrument de cercetare care să producă rezultate valide și a celor în care este de preferat ca un instrument să producă rezultate constante în timp

Unitatea 1: Problema validității. Abordări calitative și cantitative

Obiective: Introducerea noțiunilor de validitate și fidelitate a instrumentelor de cercetare socială. Realizarea unor comparații între diferitele tipuri de metode și instrumente de culegere a datelor în domeniul social din perspectiva validității și fidelității rezultatelor pe care le produc.

Cuvinte cheie: validitate, fidelitate, cantitativ, calitativ, numărare.

Validitatea și fidelitatea metodelor de cercetare

Atunci când facem transferul de la concepte înspre datele concrete întâmpinăm de multe probleme. Spre exemplu, putem alege să măsurăm o caracteristică sau un concept care se referă la un alt concept sau, putem măsura o caracteristică care nu acoperă decât o parte a unui concept. Spre exemplu, caracteristica „participare la acțiunile sindicatului” este o operaționalizare a conceptului de „sindicalist” și nu a celui de „participare politică”, iar caracteristica de „participare la vot a unei persoane” acoperă numai o parte a conceptului de „participare politică”. Problemele de acest fel se numesc probleme de *validitate*, prin validitate înțelegându-se măsura în care o variabilă măsoară ceea ce cel care a elaborat-o și-a propus să măsoare. Într-un exemplu mai plastic, dacă ne-am propus să măsurăm lungimea unei camere și am utilizat pentru acest lucru un cântar, măsurile obținute nu sunt valide.

Câteva definiții ale validității:

„Măsura în care un instrument măsoară ceea ce presupune că măsoară” (Black and Champion, [1976](#), pp. 232-234);

„Măsurăm ceea ce credem că măsurăm?” (Kerlinger, [1964](#), pp. 430, 444-445);

„O conformitate între două încercări de a măsura același lucru cu metode diferite” (Campbell and Fisk, citați de Hammersley, [1987](#), pp. 73-81);

„Gradul de aproximare a realității” (Johnston and Pennypacker, [1980](#), pp. 190-191);

„... gradul în care diferențele între măsurile înregistrate ... reflectă diferențe reale” (Medley and Mitzel citați de Hammersley, [1987](#), pp. 73-81).

„O constatare este validă sau adevărată dacă aceasta reprezintă cu acuratețe acele caracteristici ale fenomenelor pe care se presupune că le descrie, explică sau teoretizează” (Hammersley, [1987](#), pp. 73-81);

Există trei tipuri de validitate amintite în literatura de specialitate: validitate conceptuală, validitate de conținut adeseori numită și validitate convergentă și validitate criterială.

Validitatea conceptuală este forma principală a validității. Vorbim despre validitate conceptuală atunci când există o legătură logică, bazată pe teorie, între un concept și variabilele care se presupune că operaționalizează acest concept. Spre exemplu, „libera inițiativă” este o variabilă adecvată atunci când discutăm despre conceptul de „democrație”? Majoritatea suntem tentați să dăm un răspuns afirmativ la această întrebare. Dar, un cărcotaș ar putea observa că în unele țări nedemocratice libera inițiativă a fost încurajată, cum a fost cazul statului Chile în timpul dictaturii militare condusă de Pinochet.

Validitatea conținut sau validitatea convergența se referă la consistența legăturii dintre două sau mai multe operaționalizări ale unui concept. Revenind la exemplul anterior: „libera inițiativă” și „libertatea presei” sunt măsuri definitorii ale conceptului de „democrație”? Răspunsul este nuanțat. Dacă putem identifica țări în care libera inițiativă este încurajată, dar libertatea presei este îngrădită atunci cele două operaționalizări ale conceptului de democrație nu sunt foarte valide.

Validitatea criterială se referă la compararea gradului de consistență a unor operaționalizări ale unui concept cu un standard acceptat de operaționalizare a aceluși concept. Să presupunem că dorim să măsurăm conceptul de „socialist” în România, mai clar spus dorim să măsurăm cât de „socialiști” sunt românii. Pentru a face acest lucru, înainte de a-i întreba pe români cât de socialiști sunt, vom alege un grup de indivizi care sunt în general acceptați ca fiind socialiști, spre exemplu membrii Partidului Socialist din Franța și vom aplica în cazul lor operaționalizările noastre referitoare la ceea ce înseamnă „socialist”. Sunt membrii acestui grup de socialiști recunoscuți „socialiști” și potrivit operaționalizărilor noastre? Cu alte cuvinte, operaționalizările noastre referitoare la ceea ce înseamnă „socialist” vor prezice faptul că și membrii Partidului Socialist din Franța sunt „socialiști”?

O altă serie de probleme care apar în măsurarea conceptelor se referă la constanța sau fidelitatea rezultatelor produse prin măsurare. Dacă reluăm exemplul de mai sus, operaționalizările conceptului de „socialist” aplicate în România și în Franța trebuie să pună în evidență două grupuri de indivizi, unul pentru fiecare țară, care să poată fi considerați socialiști atât în România cât și în Franța. Dacă acest lucru se întâmplă vom spune despre măsurile utilizate că sunt *fidele*. O măsură este fidelă dacă produce același rezultat indiferent de circumstanțele în care are loc măsurarea și indiferent de cine face măsurarea.

Câteva definiții ale fidelității:

„Reproductibilitatea unei măsurători” (Lehner, [1979](#), pg. 130);

„Acuratețea sau precizia unui instrument de măsurare” (Kerlinger, [1964](#), pp. 430, 444-445);

„O conformitate între două încercări de a măsura același lucru cu aceleași metode” (Campbell and Fisk, citați de Hammersley, [1987](#), pp. 73-81);

„Abilitatea de a măsura consistent” (Black and Champion, [1976](#), pp. 232-234);

„Capacitatea de a produce aceeași măsurătoare” (Johnston and Pennypacker, [1980](#), pp. 190-191);

„Gradul în care diferența medie între două măsuri obținute în aceeași sală de clasă este mai mică decât ... [aceeași diferență obținută] obținută în săli de clasă diferite” (Medley and Mitzel citați de Hammersley, 1987, pp. 73-81).

Fidelitatea este dată de instrumentele de lucru și de tipul de date utilizate. Avem măsuri care nu sunt fidele atunci când operaționalizările pe care le utilizăm sunt interpretabile sau denaturate. Astfel, dacă vrem să măsurăm cheltuielile făcute pentru educație în România, putem fie să ne uităm direct la bugetul alocat educației fie să întrebăm pe cel care deține portofoliul educației care este suma care a fost alocată ministerului pe care îl conduce. În prima situație avem o măsură fidelă întrucât este foarte probabil ca indiferent cine se uită la rapoartele bugetare și indiferent cum ajunge cineva să citească aceste rapoarte acestea vor conține aceleași cifre. În a doua situație măsurile nu sunt la fel de fidele, în funcție de momentul și locul în care întrebarea referitoare la bugetul alocat ministerului este adresată ministrului respectiv acesta își poate aduce aminte cifre diferite.

Validitatea și fidelitatea sunt însușiri ale unei abordări particulare a unei probleme de cercetat. Mai mult, uneori putem avea măsuri valide care să nu fie fidele, și invers. Spre exemplu, să presupunem că dorim să măsurăm cât de informați sunt oamenii cu privire la viața politică din România. Pentru operaționalizarea nivelului de informare să presupunem că folosim următoarea întrebare: „care considerați că sunt problemele politice de actualitate ale României în acest moment?”, și putem considera că cei care vor putea menționa cel puțin trei astfel de teme vor fi considerați ca fiind informați cu privire la viața politică. Acest indicator poate fi foarte fidel, în sensul că o mare parte dintre cei care vor aminti la un moment dat trei teme de actualitate pentru viața politică din România, vor reuși să facă același lucru la un moment de timp ulterior, dar apropiat, sau vor reuși să își amintească același lucruri chiar dacă vor fi întrebați de o altă persoană. Cu toate acestea, acest indicator s-ar putea să nu fie foarte valid, în sensul că o persoană ar putea să numească numai o temă de actualitate la un moment dat, dar să aibă informații consistente cu privire la aceasta, dar potrivit măsurii de „informare politică” utilizate să apară ca fiind puțin informat, iar cel care amintește trei teme fără să cunoască prea multe lucruri legate de aceste teme să apară ca fiind foarte informat, potrivit aceleiași măsuri.

Generalizarea rezultatelor cercetării calitative

Prin „generalizare” este înțeles gradul sau măsura în care rezultatele cercetării pot fi valide nu numai pentru cazurile sau fenomenele studiate, ci pentru toate cazurile și fenomenele similare cu acestea. Demersul calitativ centrat asupra unor cazuri particulare sau a unor eșantioane mici de cazuri și lipsit de avantajele selecției aleatoare și a inferențelor statistice nu permite generalizarea rezultatelor obținute. Ceea ce contează pentru cercetătorul calitativ este să obțină o înțelegere de profunzime asupra atitudinilor, comportamentelor și cunoștințelor celor cercetați. Aceste atitudini, comportamente și cunoștințe sunt dependente de context și, prin urmare, generalitatea lor este limitată. Cu toate acestea, și cercetătorul calitativ încearcă să producă rezultate care să aibă relevanță dincolo de contextul imediat în care are loc cercetarea (Wainwright, 1997). În unele situații și pentru unele fenomene, studierea cazurilor particulare sau a unor eșantioane mici conduce la informație relevantă care poate fi într-o oarecare măsură generalizată. Spre exemplu, studierea în detaliu a Revoluției Franceze de la 1789, a Revoluției din 1917 din Rusia, sau a Revoltei anti-sovietice din Ungaria în 1956 au dus la identificarea și înțelegerea unor trăsături ale fenomenului de „revoluție” care sunt valabile în cazul altor fenomene similare, dar unde aceste caracteristici nu se manifestau suficient de accentuat pentru a fi corect observate și înțelese. Spre exemplu, studierea situației din Franța în 1789 și în Rusia în 1917 a pus în evidență faptul că o situație revoluționară este generată de disputele între diferitele segmente ale elitei politice și nu de dispute între elite și restul societății. Aceste exemple arată ca studierea detaliată a unor

fenomene poate contribui la înțelegerea și a altor fenomene decât cele care fac obiectul studiului la un moment dat prin punerea în evidență a mecanismelor din spatele acestor fenomene (Wainwright, 1997).

Chestionar de autoevaluare:

- ◆ Analiza de conținut a documentelor, ca metoda de cercetare, produce rezultate mai valide decât interviul de grup?
1.Adevarat 2.Fals
- ◆ Validitatea unui instrument de cercetare constă în capacitatea acestuia de a produce rezultate constante în timp?
1.Adevarat 2.Fals

VIII. Referințe bibliografice:

Black, J. A. and Champion, D. J., (1976). *Methods and issues in social research*, New York: Wiley;

Hammersley, M., (1987). Some notes on the terms 'validity' and 'reliability', în *British Educational Research Journal*, 13(1), 73-81;

Johnston, J. M. and Pennypacker, H. S., (1980). *Strategies and tactics of human behavioural research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates;

Khilnani, S., (1993) *Arguing Revolution: The Intellectual Left in Postwar France*, New Haven: Yale University Press;

Kerlinger, F., (1964). *Foundations of behavioural research*. New York: Holt;

Kuhn, T. S., (1970). *The Structure of Scientific Revolutions (Second edition)*, Chicago: University of Chicago Press;

Lehner, P. N., (1979). *Handbook of ethological methods*, New York: Garland, STPM Press;

Myers, M., (2000). [Qualitative research and the generalizability question: Standing firm with Proteus](http://www.nova.edu/ssss/QR/QR4-3/myers.html), în *The Qualitative Report*, 4(3/4). <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR4-3/myers.html>;

Wainwright, D., (1997). Can Sociological Research Be Qualitative, Critical and Valid? *The Qualitative Report*, Volume 3, Number 2, July, (<http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/wain.html>);

Weber, M., (1949). *The Methodology of the Social Sciences*, New York: Free Press.